

СЛОВО

Српски културно информативни центар Спона у Републици Северној Македонији

ПОВРАТАК У ШКОЛСКЕ КЛУПЕ

Све је
мање
ђака

Милутин Станчић

СЛОВО ЗА ЈАСНИЈУ ПАЛЕТУ Б(Р)ОЈА

Наши ће гласови бити преточени у *Слово*, које настоји да, у континуитету, између једног и другог броја, између једног и другог септембра, и ове нове школске године класификује, вреднује и бележи све оно је важно за српско становиште на подручју Македоније.

Период успона и потешкоћа

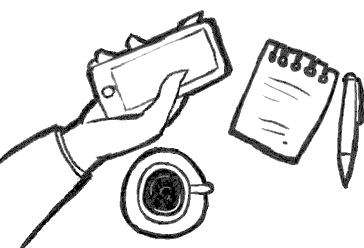
И у овом броју пред читаоцима су ауторски текстови, прикази нашег мозаика у широкој палети б(р)оја; по која критичка реч зарад разноврснијих нијанси.

Прибележили смо шта се збива(ло) у долини Вардара, обухватајући културу сећања, осветлили трагове културних домета, нових гостовања књижевника, писаца, са новим промоцијама, колажима, трибинама, апелима!

Рефлектор је уперен на савремено стваралаштво. Паралела и синтеза македонске књижевности у Србији. Домети нових издања у издаваштву, музици. Светлописи историје. Креативности нам не мањка. Ту је и рубрика за најмлађе – *Словце* у новом руху. Потписује га Теодора Цветковић.

Бритки поглед на данашњицу кроз само нашу, специфичну визуру. Нећете то наћи на другим адресама српских асоцијација, организација, странака, дипломатских представништава, конзулата.

Крећемо се по својим мапама. Наши маркери су чиста огледала. Правци изворно корење. Хумке предака – навигација. Наша је култура питка, јасна, али тешка за разумевање. Смисао као пркос бесмислу. Зато је важно наново тражити постулате, теме, приступе и приче. Између прве и последње странице нашег гласника налазе се и млади и стари. И ђаци и уче. И социјално угрожене породице и почасни конзул Србије у Куманову. Домаћини смо ствараоцима писане речи у Срба. Добротворима. Музичким уметницима.

Све у другој деценији рада, кроз концерте и наступе. Ми чувамо и стварамо изворну културу. Тако је и преносимо.

Стварати је важно. И писати. Ма какве околности биле. И када се клоне и изгуби смисао писане речи, писати треба!

То је исконски позив, и обавеза. Ми се уздамо у своје кљусе. Наши домети, боје и медији поправљају слику стварности. Прошло време заборав прекрива, али ми ново трајање тражимо. На извору је снага. Наши историчари, прегаоци и ствараоци доносе на светлост дана нове текстове, погледе и чињенице.

Филип Ђошевић нам открива причу о Крсту Алексићу; првом српском учитељу у Старом Нагоричану. Овај вредни и занимљиви истраживач и публициста открива и биографске податке о споменику који је постојао тридесетих година прошлог века, а којег су Бугари срушили у Другом светском рату.

Слично збори и Милош Стојковић: „О Медреси краља Александра I“.

И даље градимо домове и школе. Обновили смо училишта у Горњем Коњару и Вратници. Ничу огњишта, за нове приче и одрастања.

И овог септембра равњања у школским клупама бележимо. Не обећава ни ова јесен ништа ново и добро у српском корпусу.

Пребродили смо све потешкоће. Доказујемо преданошћу вредност упорног постојања, чак и онима који би да то не виде. И не чују. А слушају добро, све.

На њиховим полицама се Слово може видети, иако им га не шаљемо. Али је тамо. Шта би и показали, када нема другог гласника, ни листа.

Добра вест се далеко чује. Ослушните је добро и овог септембра.

ИМПРЕСУМ:

СЛОВО издаје: Српски културно информативни центар СПОНА | **Адреса:** Кирила и Методија бр.30, 1000 Скопље. **Жиро рачуни:** 200003362578033 Стопанска банка АД Скопје | **Донаторски:** 200003382648497 Стопанска банка АД Скопје **www.srbi.org.mk** **spونا.srbi@gmail.com**

Главни уредник: Милутин Станчић | **Графички уредник и дизајн:** Мишко Петковски | **Лектура:** Александра Младеновић | **Редакција:** Горана Јовановски Јуруковски, Радован Милковски, Теодора Цветковић.

Штампа: ПОЛИЕСТЕРДЕЈ ДООЕЛ, Визбегово, ул. 1552 бр. 10, 1000 Скопје | **Тираж:** 1000 | **Датум штампања:** 02. 09. 2025.

Пројекат потпомогнут суфинансирањем Министарства спољних послова Србије - Управа за сарадњу с дијаспором и Србима у региону

Промовисано српско издање романа „Утеха за голе“ Давора Стојановског у Кафе књижари Буква у Скопљу

У оквиру циклуса књижевних огледа „ПАРЛЕЛЕ И СИНТЕЗЕ“ – одједи македонске литературе у Србији, 1. јула 2025, у кафе књижари Буква у организацији Српског културног центра СПОНА, представљен је Давор Стојановски, млади македонски писац који живи у Аустрији, и његов роман „Утеха за голе“ у издању куће Трећи трг. Модератор Иван Антоновски водио је књижевни разговор, док се путем видео линка публици обратила Милена Илић, преводилац романа, као и Милутин Станчић испред СПОНЕ. Овај сусрет поново је спојио македонску и српску књижевну сцену, омогућавајући дубок увид у стваралаштво овог необичног македонског аутора

– Поздрављајући вас све овде присутне, морам са овог места да напоменем да је веома важно да се Спонин циклус књижевних сусрета понавља

и одржава, а започео је одавно, још пре 15-ак година, када смо знамените српске писце анализирали уз учешће студената Филошког факултета у Скопљу, па асистената, доцента и професора. Данас су неки од тих студената постали асистенти или професори, неки већ и зрели аутори. Такав је, рецимо, Давор Стојановски, чије дело представљамо – српско издање са изванредним преводом Милене Илић. Искрено, скептик сам када читам младе ауторе, уз став да поред класика и признатих писаца, нова литература не доноси и квалитетну књижевност, али, овога пута, признајем да сам погрешно. Ово је књига са моћним описима. Разиграног израза. Гарантовано доброг исказа, кратких али и дугих реченица, литература попут шаха који заузима веома важно место у структури романа. Један специфичан опис Скопља каквог данас више нема, игра симбола

и моћ авантуре, рекао је у уводном излагању Станчић.

– Познавајући Давора, поуздано знам да је и сам пасионирани играч шаха. Живот аутора не везујем за књижевни хронотоп, и постављам питање аутору, где је теже направити погрешни потез – у шаху, животу или у књижевном делу? Главни лик не прави разлику између шаха и живота, прави ли Давор, упитао је у уводном делу модератор Иван Антоновски.

Аутор је напоменуо у свом уводном излагању да му је наслов најважнији.

– Први потези су различити, увек постоје нови потези. У мом случају су одлуке такве да се повуку потези док имаш изборе, али када си са црним фигурама чекаш први потез белих фигура, рекао је Стојановски.

– Лично се мењам, и као читалац и као аутор, не изазива ме оно од пре, не желим да се понављам, желим да будем другачији, али и да остане печат мени својствен. Доза лиризма у прози, то што читам волим и да пишем, тај кратак жанр који уводи Петар Андоновски. Ја сам либералан по питању дефиниције романа, форме – Модријано је утицао на мене, рекао је аутор.

Милена Илић, преводилац овог романа је истакла да је Давор занимљив писац, прихваћен код српске читалачке публике.

– Интресантне су Даворове приче, један је од мојих омиљених аутора које сам преводила. Има дуге лепе реченице, потпуни је хит, додала је и напоменула да је издавач могао и више да се потруди око промоције овог дела.

Тринаесто издање ПРО ЗА Балкан

Тринаесто издање Међународног књижевног фестивала „ПРО-ЗА Балкан“ биће отворено у недељу 21. септембра у 20 часова у Даут-пашином хамаму у Скопљу. Љубитељи писане речи ће и током овог издања, моћи да упознају десетак издавача и писаца и чују одломке из њихових дела на језику на којем пишу. Као и претходних година, партнерску подршку у организацији пружа и Српски културно – информативни центар СПОНА.

Из Србије ове године, на предлог СПОНЕ долази Небојша Лапчевић који ће, за време боравка у Скопљу, посетити просторије Српског културног центра и разговарати са људима који чине окосницу баштињења српске културе на овим просторима.

Са ауторима ће и ове године разговарати Александар Прокопијевић и Ермис Лафазановски.

Нова сезона стари изазови

У недељу, 17. августа, почела је нова сезона у Првој женској фудбалској лиги Македоније.

На игралишту фудбалског клуба Речица на домаћин Куманова, домаћа екипа је претрпела пораз од фаворизованих фудбалерки из Македонске Каменице – Саса 1:3 (0:1). Меч је судила Ангела Рајчевска, а помагале су јој Радмила Неркова и Цветанка Савеска.

Ана Димитровска је била стрелац у два наврата за гостујући састав у 21. и 74. минуту игре, а у листу стрелаца се уписала и Фрагоса Туане де Соуса у 85. минуту.

Веома леп погодак за домаћи састав постигла је најбоља играчица Речице Емили Митковска у 56. минуту, иако је читаво друго полувреме играла повређена, након једног погубељног старта покрај леве аут линије на крају првог полувремена.

Домаћи састав нема за чиме жалити. Показали су снажан отпор јаким и искусном саставу из Каменице, који у својим редовима има прекаљене фудбалерке и странкиње. Домаће су се веома добро држале, показале и завидну физичку spremу. Мали данак неискуству је плаћен примањем гола у првом делу игре, а у самом финишу дошла је до изражаја снажна супериорност и искуство играчица у белим дресовима.

За Слово, своје утиске и очекивања дели Шеф стручног штаба ЖФК Речица Валентин Стоилко-

вић, указујући на то да су већи проблеми од самог пораза, отказивања двеју фудбалерки уочи старта првенства.

– Сваке нас године исте недаће прате. Шта да се ради, већ смо се навикли на све ово, исте се године све понавља, неке ствари нису ни за поређење, али настављамо даље, радићемо да се спремимо за наставак сезоне, за дуел у Кочанима. Младе играчице које имамо показују спремност, знање и одважност, каже Стоилковић.

– Не заборавимо, ово је за нас 14. сезона у низу, што је велики успех. Општа је оцена да смо ослабљени у односу на лане. Уздамо се у млади састав, таленат који поседују је неспоран, наду нам нико не може одузети, па се ове сезоне очекују бољи резултати.

Први део сезоне завршава се 23. новембра 2025.

Јелена Ковачевић гошћа Споне у септембру у Скопљу

Збирка песама Јелене Ковачевић „Страдање“, у издању удружења грађана Јадовно 1941. Београд – Бања Лука, са темом Покоља, геноцида почињеног над српским народом у Независној Држави Хрватској, биће представљена публици у Скопљу у просторијама Центра СПОНА, 20. септембра у 19 часова.

Љубитељи писане речи, чланови Споне, имаће прилику да осете спој књижевности и сведочења из српске страдалничке историје у

поменутој збирци песама. Јелена - историчарка, архивиста и песникиња, геноцид је приказала у 41 песми, а њих тридесетак је документовала изводима из историјске литературе и архивске грађе. Песникиња рођена 1988. године у Бајиној Башти, запослена је у Архиву Југославије у главном граду Србије. Дипломске и мастер студије завршила је на Филозофском факултету Универзитета у Београду. О делу ће говорити Милутин Станчић. У оквиру гостовања предвиђена је посета Куманову, Тетову, као и некој од основних школа у којима се одвија настава на српском језику. ●

„Једино место страдања о коме сам писала и кроз које сам само прошла годинама после објављене књиге, је река Дрина код Старог Брода. Све моје песме израсле су из архивских докумената и литературе коју сам читала. Са намером да заштитим сећање на жртве, већину песама прате изводи из архивских докумената или литературе, како злонамерни не би могли рећи да је било песничког претеривања. Истина записана у документима, преточена је у гласове жртава које више не могу говорити“, каже Јелена Ковачевић уочи промоције у Скопљу.

Подсећа да воли свој народ А, када некога волите, и патите и радујете се са њим...

„Страдање“ је, каже, писала уз много питања и уз непрестане молитве.

„Победио је Бог и вера у Васкрсење“.

Ова племенита и веома талентована песникиња додаје да, након југословенског искуства, нема правог усмерења у поновној изградњи идентитета нашег народа, а по питању српских жртава се чују разни гласови, из различитих побуда и са различитим намерама.

„Добро је што се после толико времена говори о српским жртвама у нашој земљи“, закључила је песникиња Јелена Ковачевић у разговору са Словом.

Записи из Македоније представљени у Врњачкој Бањи

У Народној библиотеци „Др Душан Радић“ у Врњачкој Бањи, 23. јула је одржана промоција књиге „Записи из Македоније“ Милутина Станчића. Путописни записи објављени у издању Службеног гласника, се, на један веома специфичан начин, баве славном историјом, али и

актуелним часом и изазовима које проживљава српска заједница на подручју Македоније. Поред аутора, говорио је и професор Горан Максимовић са Филозофског факултета у Нишу. Програм су музичким колажом обогатили Никола Динић и Иван Лазић.

— Књига се махом односи на заборављене српске трагове у Македонији, на нешто што је туристима, па и становницима непознато, тајновито. Записи су у форми предања, оставштине предака, као путопис који има четрдесетак глава. То је једна генеза од доба славних Немањиха до данашњег нестанка српског народа на том подручју. У књизи се може видети и много лепих фотографија места о којима се говори, па има и форму путописа како би читаоци то доживели на најлепши начин, истакао је аутор дела, Милутин Станчић. Он је публици прочитао одломак из књиге: Наслеђе које се тешко носи: „На делу је фалсификовање и незнање. Отивање и префарабавање фресака. На помолу је час нове идентитетске политике. Умемо ли да препознајемо

назнаке? Еуфорија антике је стишана, одустало се од тог правца. И име је промењено, 19. век је предат Бугарима, 20. не одговара, није у моди због комуниста. Остаје средњовековље. Оно је и онако најпријатније на терену. Атрактивно за туристе. Србија се, наравно, не буну. Нити ће се бунити. Одавно се одрекла културне баштине на овим просторима. Фреске ће избледети, храмови остати. Посао је завршен. А и Београду ће лакнути...“.

— Ову књигу можемо читати из три перспективе. Прва је документарна, јер је у питању путопис, с обзиром на то да Милутин путује кроз одређене делове Македоније и зауставља се на оним локалитетима који у себи носе снажно наслеђе трагова српског идентитета. Друга перспектива је емотивна јер открива нову димензију стваралаштва Милутина Станчића и то у дивним описима где је он, на неки начин, и песник. Трећа перспектива је српска духовност која лебди над простором вардарске Македоније, изнео је између осталог Горан Максимовић. ●

Славе Ђорђо Димовски - књижевни разговори о српским издањима песничких збирки у Охриду

Паралеле и синтезе - Однос према савременој македонској литератури у Србији и књижевна радионица са домаћим аутором - Славе Ђорђо Димоским, уприличена 15. јула текуће године у кафе бару Шила у Охриду.

Вече посвећено песничким збиркама на српском, „Извештаји о рису и друге песме“ у издању Арке из Смедерева и „Језички триптихон“ у издању Архипелага, отворено је песмама које је Славе Ђорђо Димоски читао на македонском, док је препеве на српском читао Милутин Станчић.

„После неколико прозаиста, ово је први македонски песник коме се посвећује вече у овом циклусу књижевних радионица које организује СПОНА. Разлог није само место у естетској вертикали у овдашњој поезији, већ и један важан, не само статистички податак међу савременим песницима, Славе је поета са највећим бројем песничких збирки од

осамостајивања Македоније. Оно што је Миодраг Друговац написао за Димоског у делу „Историја на македонската књижевност“, на крају осамдесетих година прошлог века, важи и данас. Песма у којој има митског као и у самом песнику, Димоском, то је канон македонске савремене поезије“, истакао је уводу модератор Иван Антоновски.

„Ово је била ваша 11. књига као аутора, а претходна, Мера речи, објављена је осам година раније, 2007. У међувремену, појавила су се два опсежна избора поезије, целокупна поезија под насловом Поезија/Ткања и 12 књига на другим језицима. Очигледно је требало времена за ту нову стваралачку фазу, у којој се драмско и епско настанило у „експресивном универзуму“ до тада „чисто“ лиричара. Књига садржи пет дужих лирско-епских песама, од којих три чине Језички триптих, а две у Додатку. Тема песме је језик као првобитни почетак свега, а посебно песнички

језик, као највиши израз људског цивилизацијског духа. У Додатку се појављују ликови Каина, првог библијског братоубице и Александра, али укључени са историјске сцене“, додао је Антоновски.

„Роб Ђорђо Димоски је написао занимљив, експерименталан, кристализован лирско-епски дијамант. Својеврсни екстракт великих лирско-епских дела као што је „Света песма“ Анте Поповског. Од чистог лиричара, он сада прелази у просторе епско-драмског. Уместо позорнице душе, позорница света постаје његова опсесија. И овде има лирских треперења, тако префињених, драгоцених и препознатљивих

„Страх од варвара“ Петра Андоновског у мозаику Паралела и синтеза

Српско издање књиге „Страх од варвара“ Петра Андоновског промовисано је почетком јуна 2025, у кафе књижари БУКВА у Скопљу. Модератор вечери био је Иван Антоновски, а, поред аутора, о књизи су говорили лекторка српског језика на Филолошком факултету у Скопљу Јелена Макевић, преводилац дела са македонског на српски - Милена Илић (путем видео обраћања) и, испред Српског културног центра СПОНА, Милутин Станчић који је истакао колико су драгоцене радионице на којима се кроз додатну мотивацију сусрећемо са паралелама и синтезама у обради македонских аутора који су преведени на српски језик.

Модератор Антоновски је веома успешно водио ово књижевно вече. Истакао је да је Петар Андоновски један од најпревођенијих аутора у 21. веку, а Страх од варвара је референца за прво издање издавачке куће Или Или. За ово дело Андонов је добио Награду Европске Уније за књижевност 2020. Годину дана након тога дешава се српко издање и енглески превод, па затим и француски. Отласили су се и критичари, што је реткост, бар када су новији аутори у питању, страни, у први мах, чак гласнији од домаћих.

Аутор се захвалио домаћинима на позиву, истакавши да, иако смо невидљиви на такозваним малим језицима, ми се свакако разумемо, и читамо и на српском.

- Македонска књижевност је, рекао бих, мало превођена, Европска награда је свакако од великог значаја и отворила ми је врата за преводе на десетак језика и тако сам постао присутан и у

европској књижевности. „Трећи трг“, српски издавач који је превео највише македонских аутора је први показао интересовање, био је спреман за превод и солидан тираж.

- Долазимо до једне аспурдне ситуације да је српски превод дошао након европског вредновања и награде, што значи да културне везе и сарадња долазе заобилазним путем, рекао је Антоновски.

- Ко је варварин, а ко онај други, то је интересантна тема, варварство није нова тема, присутна је и стара колико и књижевност. Спомиње се у Илијади, много је књига написано о томе. Али се ова тема поново актуелизује. Код мене се базира на оним Куцијевим варварима, иначе мог омиљеног писца, што је основ овог романа. Оно што је мене привукло је управо песма „Чекајући варваре“. Тиме се и завршава роман, песмом, чекајући варваре који не долазе, истакао је Андоновски.

- Част ми је што сам се упознала са стваралаштвом Петра Андоновског и овим малим романом. Подсетићу на борбу за доказивање да мали роман јесте роман, а не новела или приповетка, и на неправду која је 1954. учињена у српској књижевности када је наш нобеловац Иво Андрић био ускраћен за НИН-

ову награду зато што је Проклета авлија проглашена приповетком јер је кратке форме, а то је данас један од његових најбољих романа. То што је нешто мало, не значи ништа у смислу његове вредности, Петров роман показује квалитет, а не квантитет. Похвалила бих ово издање на српском, има тај префињени увод који се налази на на полеђини књиге да се боље упознамо са структуром романа и током приповедања - две жене и њихове паралелне приче. Народна казивања су проткана народном цртом говора, један народ који добро води рачуна и оставља то у аманет, а добар аутор то утка у дело, рекла је лекторка Јелена Макевић.

Милена Илић, преводилац овог романа је истакла да је Петар Андоновски добро прихваћен код српске читалачке публике, аутор плете интресантне приче, све што је у тим страницама садржано је како треба, нити се нешто треба додати, нити одузети.

- Све време роман води читаоца, али и мене као преводиоца, било ми је жао кад сам стигла до краја, рекла је Милена Илић, која је роман Страх од варвара превела на српски језик.

из његових претходних песничких елигија. Али, постоји и шири потез карактеристичан за епско сликарско платно. Компресовано и кристализовано. Сија попут кључале плазме језика. Још један златни каменчић у мозаику македонске песничке и духовне мапе“, закључио је модератор Антоновски.

„Дужност ми је, али и част да поздравим амбасадора Македоније у Београду господина Тупанчевског. Радост ми је, и одговорност, да говорим пред интелектуалцима и професорима који су вечерас присутни - Иван Цепароски, Димитар Пандев, Паско Кузман, Виолета Ачковска. А, ту негде лежи и мистичност у

поезији Славета Ђорђа Димоског, и комплексност његове личности; довољно је, рекао бих, да се човек загледа у лик овога песника и да схвати да је реч о човеку који као да не припада реалности, али дубоко припада Охриду. Као мали, када сам долазио у Охрид, и када сам замишљао мештане, то је био баш овакав лик, овако обликован, исцртаван и досањан. Сада, упознавајући се ближе са поезијом овог аутора, то још више сагледавам. Када сам у Спони, пре пар година, добио примерак књиге Димоског „Хоћање по води“, нисам ни слутио да ћемо се управо у Охриду бавити подробно његовом поезијом“, рекао је Милутин Станчић.

„Како се прави песма? Да бих одговорио волим да се позивам на Мајаковског - писање је ствар срца, ритам аутора његов карактер, сензибилитет, како је он у језику и језик у њему, без тога нема песме, то је најсветије нешто за један народ. Унутрашњи ритам је важан, песник је онај ко не води рачуна шта ће да каже, него како ће да каже. Импулс времена је важан. И она Јеванђелска, ако љубави нема - ничег нема, па ни поезије. Орфејско и митско што је и језик, да би направио стихове и како ће то ући у поетски

свет, од тога зависи и структура песме. Ја сам као млад објавио своју прву књигу. Али ми је у руке пала књига Рембоа, препев Владе Урошевића, необичне слике су ми се урезале и преобратиле ме, и даље ми звоне ти стихови: Има једна катедрала која се уздиже у небеса и једна планина која се спушта до земље. Језик Рембоа је тај који сам пратио, све више сам се дружио са тим митским простором“, дочарао је своје стихове и свој свет Славе Ђорђа Димоски.

Путем видео обраћања, о преводу, издању и делу говорио је књижевни критичар и издавач „Језичког триптихона“ Гојко Божовић, испред издавачке куће Архипелаг.

На крају књижевног разговора и портрета Славе Ђорђа Димоског, амбасадор Македоније у Београду г. Тупанчевски је рекао да је почаствован овим сусретом, закључцима и сазнањима о односу према македонској поезији у Србији.

„Желим да знате да су вам врата у Београду отворена. Недавно је отворен и македонски културни центар и то је прилика да се следећи пут тамо сретнемо“, закључио је амбасадор.

Мост између народа, култура и идеја

Владимир Стајић, почасни конзул Србије у Куманову и генерални директор Супертрејда и носилац официјалне лиценце Gulf Oil International Group, у разговору за Спону, о важности своје дипломатске мисије, али и о изазовима, како у друштвено - политичком смислу, тако и у енергетском сектору

⌘ **Колико је важно Ваше свакодневно обављање дужности чији је основ сарадња између две државе, Србије и Северне Македоније?**

➤ Улога почасног конзула, пре свега подразумева изградњу мостова пријатељства, поверења и сарадње између две државе. У конкретном контексту Куманова, града који има историјске и културне везе са Србијом, потенцијал за развој је веома велик – било да је реч о културној размени, економској сарадњи или подршци нашој дијаспори. Почасни конзулат представља платформу кроз коју можемо активно допринети интензивирању билатералних односа и унапређењу добросуседских односа.

⌘ **Шта за Вас лично представља то што сте конзул Србије у Куманову?**

➤ То је велика част, али и изузетна одговорност. Куманово је град у ком живи велики број Срба, људи који су, било због породичних корена или културне припадности, блиски са Србијом. Бити почасни конзул у таквој средини значи бити посредник између грађана и институција, али и чувар тих веза. Мој задатак је да подржим конкретне иницијативе које доносе корист и Републици Србији и Републици Северној Македонији, односно њиховим грађанима. Конзулат је реализовао бројне активности које обухватају дипломатске, културне и економске иницијативе од великог значаја за развој српско-македонских односа. Не

само као почасни конзул, већ и као привредник и одговоран члан заједнице, кроз своју компанију посвећено радим на томе. Значајан део корпоративне одговорности чине донације које имају за циљ унапређење културног живота, хуманости и социјалних иницијатива — како за српске, тако и за македонске грађане. Кроз ове активности подржани су културни догађаји и друштвени пројекти који треба да побољшају живот припадника српске заједнице, али и друштва у целини. Посебна пажња посвећена је помоћи угроженим групама у друштву и промоцији српске културе и традиције путем различитих манифестација и активности.

✂ Република Србија данас има највећи број почасних конзула у својој историји — чак 100, и то на свим континентима. Какав је Ваш поглед на овакву одлуку и праксу?

➤ То говори о отворености и савременој, проактивној дипломатији Србије. Умрежавање путем почасних конзула широм света представља модеран приступ у ширењу дипломатске, економске и културне сарадње. Почасни конзули често имају снажну везу са локалним заједницама и могу деловати брже и ефикасније на терену. Реч је о савременој форми дипломатије која даје конкретне и мерљиве резултате.

✂ Имајући у виду да је једно од кључних опредељења Владе Републике Србије стварање што повољнијег амбијента за унапређење пословања, да ли су привредна кретања и економске прилике у Вашем фокусу?

➤ Апсолутно. Економска дипломатија је важан део мог ангажмана. Као почасни конзул пратим развој пословне климе и активно радим на повезивању пословних заједница Србије и Северне Македоније. Постоји велики потенцијал за заједничке инвестиције, нарочито у области малих и средњих предузећа, пољопривреде, логистике и туризма. Трудим се да помогнем у унапређивању тих могућности, јер свака иницијатива која води ка уклањању баријера и убрзању протока робе и услуга представља значајан добитак за привреду. Република Србија и Република Северна Македонија су дугогодишњи партнери у економској сарадњи, али сви морамо признати да постоји простор за даље унапређење. Потребно је уложити додатне напоре у правцу развоја регионалне економске сарадње и поставити чврсте темеље за одрживи раст. У том контексту, посебно бих истакао иницијативе које омогућавају побољшање рада и развој компанија у региону. Све прилике за бизнис развој уједно су и прилике за е-

Конзул у посети СПОНИ

Почасни конзул Владимир Стајић боравио је почетком јула у просторијама Српског културног центра СПОНА у Скопљу и, том приликом, разговарао са програмским директором Центра Милутином Станчићем и његовим сарадницима о могућностима унапређења свеукупних односа и јаче културне афирмације.

Станчић је упознао Стајића са програмским активностима СПОНЕ, будућим плановима, идејама и изазовима са којима се Центар суочава у години јубилеја — 20 година постојања и неговања аутентичне српске културе, баштине, уметности, информативне понуде, драмске продукције. Акценат је стављен и на континуирани ангажман у хуманитарном раду.

„Разговарали смо о могућностима за сарадњу и оно што ме радује је кон-

структиван приступ Станчића и спремност коју је изразио да се заједничким снагама унапреди и побољша статус српске заједнице у овој земљи. Тако би до израза дошла потпуна вредност коју СПОНА има, као и све што чини. Заједничким снагама и разумевањем, уз дијалог, постижемо узлазну линију и унапређење постојећег стања, уз одговарајући ангажман мене као конзула, привредника, дипломатског особља и свих људи добре воље који обухватају тај српски корпус“, истакао је Почасни конзул Стајић. Стајић је, после обиласка библиотеке и ближег упознавања са свим активностима, као што су издавачки подухвати, и књижевни сусрети, показао велико задовољство због свега што СПОНА чини на очувању и заштити српске културне баштине.

ропеизацију Западног Балкана, с конкретним користима за грађане и као потврда одрживих економских процеса у нашем региону.

✂ Како гледате на рад невладиног сектора у српском корпусу у Македонији?

➤ Невладин сектор игра кључну улогу у очувању идентитета, културе и језика Срба у Северној Македонији. Ове организације су покретачи бројних иницијатива које одржавају живу везу са матицом и пружају простор за културно и образовно деловање. Као почасни конзул, снажно подржавам њихов рад и сарадњу, јер они представљају важан део нашег заједничког друштвеног ткива. ●

Разговарао: Милутин Станчић

Живо памћење на стазама тешких времена

Простор данашње Северне Македоније препун је трагова које су оставили српски владари током претходних векова. У каквом су стању, како се о њима води рачуна, како их сачувати за будуће генерације, само нека су од питања која, у разговору за Слово, постављамо др Јасмини С. Ћирић, доценту на Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу.

❧ Да ли се зна тачан број средњовековних српских богомоља на подручју Вардарске Македоније и како се оне данас третирају, воде и доживљавају?

➤ Када говоримо о средњовековним задужбинама српских владара и властеле на подручју Вардарске Македоније, њихов тачан број данас није могуће прецизно утврдити. Материјални трагови често су фрагментарни, док писани извори, пре свега повеље (чији садржај је преведен и на македонски језик), сведоче о много широј и богатијој мрежи сакралних објеката него што је данас видљиво на терену. Уколико бисмо покушали да избројимо црквишта само на основу садржаја повеља, дошли бисмо до броја од неколико стотина – чак и до 800, јер се у њима наводе читава села са црквама о којима данас немамо материјалних трагова. Ова диспропорција између постојања и сачуваног најбоље се илуструје примером остатака цркве у кањону Матке, која је највероватније задужбина краља Милутина, а да до данас није археолошки истражена у складу са важећим научним начелима. Да бих Вам илустровала диспропорцију између материјалних остатака и осведоченог у изворима навешћу један пример: Теодор Метохит, велики логотет Царства које данас уобичајено називамо византијским, оставио је читав низ података у вези са његовим доласком у Скопље али и храмовима који су постојали у том тренутку. „Посланичко слово Теодора Метохита“ садржи дивне описе нагизданог двора краља Милутина, описе трпезе, атмосфере на двору. Посредством Метохитовог слова, истраживачи добијају делимично јаснију илустрацију прилика. Метохит је како и сам каже посетио „најлепшу у крају“ цркву Богородице Тројеручице „у славном граду Скопљу“ коју је поменуо и Архиепископ Данило у Житију краља Милутина. Иако данас није сачувана, по стратиграфији терена има извесних индикација да се поменута црква могла налазити уз зидине Доњег Града (данас доња страна Скопско Кале).

Међу сачуваним задужбинама из доба Немањиха издвајају се оне које су предмет опсежног проучавања: црква Светог Ђорђа у Старом Нагоричину, црква Светог Никите у Чучеру, црква Светог Николе Болничког у Охриду, храм Светог Николе у Љуботену, црква Светог Архистратига Михајла у Леснову, манастир Матејче, Марков манастир, црква Светог Николе у Псачи и манастир Андреаш. Овај основни оквир додатно се употпуњује мање познатим храмовима, попут охридских цркава, међу којима је црква Богородице Захумске од изузетног значаја за разумевање сликарске школе XIV века.

Посебно треба истаћи да је воља владара и ктитора неретко подразумевала да цркве буду дароване манастиру Хиландару или његовом пиргу Хрусија. Повеље сведоче да је сваки храм, уз земљу и имања, улазио у тај сложени систем метоха. Тако знамо да је властелин Карба „својим рукама“ изградио цркву Свете Петке на Брегалници 1334. године, а да ју је са виноградом и њивама даровао Хиландару преко краља Душана.

Богата мрежа задужбина сведочи о изразитој активности српских властелина и властелинки. О некима од њих имамо више података – попут властелинке Данице, ктиторке цркве Св. Николе у Љуботену. Познато је и име властелинке Боришице, која је 1303. године подигла Богородичину цркву изнад Скопља, или властелинке Марије Велиславе, која је 1371. подигла храм посвећен Богородици на Матки. Црква Ваведења у Кучевишту (око 1331) подигнута је трудом благоверне Марене са Радославом и Владиславом, док у Горњем Козјаку 1340. године властелин Георгије са супругом Тихославом гради своју задужбину. У Пологу је властелин Јован Драгушин, брат од тете цара Душана, подигао цркву Светог Ђорђа – Полошко, у којој је приказан заједно са самим царем Душаном и царицом Јеленом, што је јединствен и драгоцен историјски сведок.

Драгоцена СПОНА векова: Задужбине српских владара и властеле у Вардарској Македонији – између сећања и заборав

Недавним чишћењем фресака у цркви Мали Град на Преспанском језеру (1344), задужбини властелина Бојка и Евдокије, поново су видљиви трагови обнове кесара Новака са сачуваним натписом. Црква Светог Николе у Псачи представља ремек-дело ктиторства севастократора Влатка и кнеза Паскача, док је црква Светог Стефана у Кончу, задужбина војводе Николе Стањевића, једина сачувала представу Богородице са епитетом „Хиландарина“. Ту се, уосталом, упокојила и Катарина Кантакузина Бранковић, грофица Цеља, Ортембурга и Загорја, баница Славоније.

Све ове приче говоре о богатом и вишеслојном ктиторском кругу српске властеле, који је својим деловањем оставио трајан печат у XIV веку – времену прелома између позновизантијског света и најаве ренесансних струја у уметности. Уметност српских владара и властеле у том периоду представља драгоцену спону између два турбулентна века.

Када је реч о савременом третману ових споменика, примарна надлежност припада Националном конзерваторском центру Скопље. Реалност је, нажалост, да се Национални конзерваторски центар суочава са недостатком стручног кадра.

Управо зато се међународни фондови користе за заштиту најугроженијих локалитета. Велика пажња у последњој деценији посвећена је цркви Светог Ђорђа у Курбинову, као и обнови манастира Трескавица под надзором Центра за византијску и поствизантијску уметност у Солуну. Вреди поменути и пројекат „Мониторинг православног културног наслеђа“, реализован у сарадњи ИКОМОС Македонија и Македонске православне цркве уз подршку Стејт департмента, као и значајне радове на конзервацији у охридској цркви Богородице Перивлепте (2011–2016), које је водила др Донатела Зари уз финансијску помоћ Амбасаде САД.

Ипак, треба нагласити да се у званичним извештајима тежиште често ставља на византијски културни контекст, док се нешто мање пажње поклања чињеници да су многи од ових храмова подигнути и обновљени управо захваљујући српским владарима и властели.

❧ Да ли постоји регистар задужбина и ваљана брига позваних институција о њима, и шта за њихов опстанак значи сарадња надлежних институција Србије и Северне Македоније?

➤ Питање регистра и начина заштите средњовековних задужбина српских владара и властеле у Северној Македонији изузетно је сложено. Веома важна документација у виду цртежа, фотографија и кон-

зерваторских бележака чува се у Управи за културно наслеђе у Скопљу, а посебно је драгоцен јер садржи податке о стању појединих споменика након Другог светског рата.

Са друге стране, у Београду, у легатима архитеката Момира Корунковића и Ђурђа Бошковића, налази се богата фотографска грађа, као и у Фототеци Института за историју уметности Филозофског факултета у Београду.

Ставови и приоритети у Скопљу и Београду у погледу заштите културне баштине донекле се разликују, а највећи проблем представља изостанак формалног Протокола о сарадњи између Републичког завода за заштиту споменика културе у Србији и Националног конзерваторског центра у Скопљу. Управо то би требало да буде прва полазна тачка свих будућих иницијатива.

Сведоци смо, нажалост, да је у Северној Македонији протеклих година долазило до кршења Закона о заштити културног наслеђа („Службени весник РСМ“ бр. 20/04, 71/04, 115/07). Довољно је поменути неке чланове: члан 2, који културно наслеђе дефинише као трајно добро од јавног интереса; члан 7, који забрањује уништавање или промену споменика без одобрења; или члан 50, којим је узурпација културног добра строго забрањена.

Имајући у виду да су конкретни резултати често ограничени, пре свега због недовољне финансијске подршке, један од могућих механизма за хитну заштиту остаје транснационална номинација. То је захтеван процес који подразумева дипломатску и институционалну сарадњу. У том смислу, било би неопходно да Национални конзерваторски центар у Скопљу и Републички завод у Београду, уз посредовање министарстава културе обе државе, потпишу Протокол о сарадњи и формирају заједничку комисију стручњака. Моје је мишљење да би у овај процес требало укључити и колеге из Центра за византијску и поствизантијску уметност у Солуну (ЕКБММ), што би била снажна и позитивна порука и за УНЕСКО.

Овај процес регулисан је Конвенцијом о заштити светске културне и природне баштине из 1972. године и пратећим регулативама из 2003. године. Поред техничких и финансијских изазова, он пре свега подразумева дипломатску сарадњу, која би морала бити подржана и од стране министарстава спољних послова. Могуће је да се такав корак реализује и у оквиру регионалних иницијатива попут „Отвореног Балкана“, али и уз активно учешће СЦП и МПЦ.

У пракси би на пример поступак за цркву Богородице у Матеичу – задужбину цара Душана и царице Јелене – подразумевао заједничку израду номинационог досијеа са описом добра, његове универзалне вредности и плана заштите. УНЕСКО већ подстиче сарадњу држава у заштити заједничког културног наслеђа, тако да је овај корак и логичан и оправдан, али је нејасно зашто изостају овакве иницијативе.

Интегрисани приступ у заштити значио би не само трајан надзор над појединачним црквама, већ и заштиту читавих културних целина – попут простора Скопске Црне Горе, где је сачувано више десетина храмова из доба Немањинца, као и манастирских имања и зелених зона које се данас такође вреднују у контексту културног пејзажа.

Само такав свеобухватан оквир, заснован на међудржавној сарадњи и поштовању међународних конвенција, може осигурати да се ови споменици трајно очувају и достојно представе јавности као део заједничке европске и светске културне баштине.

✂ Ви годинама веома предано и посвећено истражујете ово подручје. Откуда толика љубав и посвећеност Македонији?

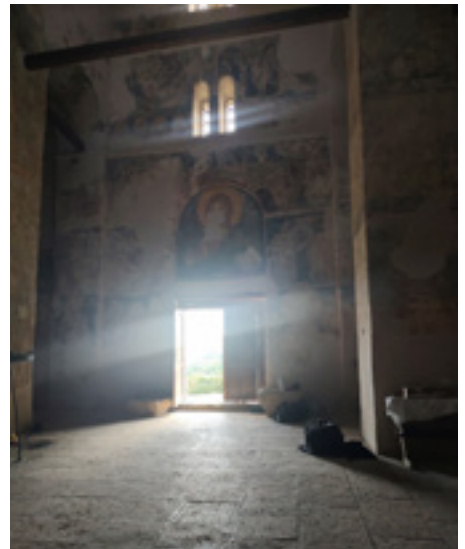
➤ Питања о српској културној баштини у Македо-

нији заинтригирала су ме још током основних студија историје уметности у Београду. Имала сам срећу да ми предаје др Иван М. Ђорђевић, који је, са много љубави и знања, сведочио о српском идентитету на фрескама Скопске Црне Горе. Живо памтим како је стрпљиво одговарао на моја питања о порталу цркве Светог Николе у Љуботену, не слутећи да ће управо портали храмова XIV века постати једна од нити мог будућег истраживања. Та црква је подстакла моја интересовања за однос писане речи и уметничког дела, за материјалност опеке и за архитектуру властеоских задужбина. Рад посвећен томе објављен је у часопису *Studia Universitatis Hereditatis* у издању Универзитета Приморска (Копар, Словенија).

Годинама сам одлазила на терен, често до удаљених и тешко приступачних места, пажљиво фотографисући фасаде и архитектонски украс; по једној посети знала сам да начиним и до 4.000 снимака, нарочито тамо где у визуелној грађи доминира опека. То је постало основа мог првог рада – о хералдичким симболима у манастиру Леснову – у ком сам показала истовестност орнамента у златовезу на одори ктитора деспота Јована Оливера и орнаменталних појасева у опеци на апсиди храма. Било је изазовно фотографисати ентеријер: пред богатством иконографских тема које предводи Богородица као Извор Живота, имала сам дозволу само за портрет ктитора – што ме је научило дисциплини „блиског читања“ мотива. Потом су уследили радови о Светој Софији у Охриду, Светим Арханђелима у Штипу, Светом Јовану Канео и Богородици Захумској у Охриду, Светом Николи у Прилепу, као и излагања на међународним скуповима посвећеним задужбинама краља Милутина и српске властеле.

Последњих година та истраживања добијају и нове димензије. Ове године, на конференцији Универзитета Западног Мичигена у Каламазу, имала сам прилику да уз стипендију тог универзитета читам рад о урезаним графитима на фрескама охридске Свете Софије (мотиви јелена, брода и др), које сам фотографисала још 2011. године, ни не слутећи да ћу 14 година касније о њима писати. На Европском конгресу археолога у Београду, 3. септембра 2025, говорим о акустици цркве Светог Ђорђа у Старом Нагоричину, за шта сам добила подршку престижне Оскар Монтелијус фондације, уз значајну помоћ СКВЦ Споне. У Паризу, 16. и 17. октобра 2025, захваљујући подршци Националног института за историју уметности (ИНА), учествујем на научном скупу „То је Византија“, где говорим о првој конзервацији Старог Нагоричина коју је предузео архитекта Ђурђе Бошковић. За сва ова излагања архивску грађу прикупљала сам дуго и систематично.

Зашто толика приврженост? Јер је ово подручје истовремено и научни изазов али и етичка обавеза: истраживање које спаја прецизну теренску документацију, епиграфско и иконографско читање фасада и фреска са свешћу да су ови храмови живе тачке културног памћења. У томе ме воде две ствари: захвалност учитељима и сарадницима који су ми отворали архиве и врата храмова, и уверење да истраживање може да постане мост ка бољој заштити и разумевању културне баштине. Настојим да такве ставове пренесем и млађим сарадницима, где бих посебно истакла изванредну сарадњу са колегом Михајлом Џамтовским, докторантом Универзитета у Бечу са којим припремам неколико значајних научних радова – како о

појединим споменицима, тако и о историографима који су се бавили задужбинама у Македонији.

✂ Који су храмови највише угрожени због недовољне заштите и скрнављења?

➤ Манастир Богородице у Матеичу је, нажалост, један од најтрагичнијих примера односа сећања и заборавља. Ова знаменита немањинка задужбина административно припада општини Липково, у којој данас живи готово искључиво албанско становништво. У време оружаног сукоба 2001. године, манастир је доживео озбиљна оштећења – о чему смо, уосталом, говорили и на Округлом столу у САНУ.

Деветнаест година након тих догађаја, Матеич је и даље веома тешко доступан за добронамерне посетиоце, а само здање неумитно пропада: унутрашњост храма захваћена је влагом и инсектима, а фреске – међу којима су и ликови цара Душана, царице Јелене и цара Уроша – трајно су угрожене.

Чини се да се често занемарује и иконографско присуство Светог Саве и Светог Симеона Немање. Њихови ликови, међутим, налазе се на улазима бројних храмова, од XIV на све до XVII века, и сведоче о трајној свести Срба на овом простору о њиховим духовним утемељитељима. Тај континуитет можемо пратити у цркви Светог Никите у Чучеру код Скопља, у Леснову, у цркви Светог Николе Болничког у Охриду, у Псачи, у цркви Светог Илије у Долгацу код Прилепа, као и у храмовима на Матки (нарочито Андреаш). Сви ови примери јасно потврђују да је српски идентитет уметнички изражен не само натписима већ и сликарском тематиком.

Посебно бих нагласила неопходност хитне ревитализације фреска у бројним задужбинама Скопске Црне Горе, али ништа мање и у Охриду иако је сам град под заштитом УНЕСКО. Фреске цркве Светог Николе Болничког, која је више затворена него отворена, морале би у најскорије време бити очишћене и конзервиране. То је од прворазредног значаја, нарочито имајући у виду ктиторску композицију на којој су уз Архиепископа Николу приказани Душан са титулом краља, краљица Јелена и њихов син Урош, као и свети Сава и Симеон Немања.

Иако је данас ситуација алармантна, верујем да постоји нада. Све више стручњака, историчара уметности и археолога из региона и из међународних институција, указује на значај интегрисаног приступа заштити оваквих целина. Случај Матеич, као и други угрожени храмови, могу и морају постати повод за озбиљније ангажовање надлежних институција у Скопљу, Београду и Солуну, али и подстицај за транснационалну сарадњу уз подршку УНЕСКО-а.

Милутин Станчић

Исламске образовне установе у тадашњој Јужној Србији и стварање муслиманског свештеничког подмлатка у духу наше културе, наших државних потреба и наших националних тежњи у периодици између два светска рата

Овом Уредбом је потврђен њен статус државне пуне гимназије у којој су поред класичних гимназијских предмета, примарно изучавани исламско право и веронаука, арапски и турски језик, са циљем да припреми ученике за ступање у муслиманску верску службу или за даље верске студије на универзитетима, првенствено новоотвореном исламском теолошком факултету и Вишој исламској – шеријатској школи у Сарајеву.

Иницијатива за оснивање Велике медресе покренута је септембра 1923. од стране тадашњег министра просвете Милоша Трифуновића и начелника муслиманског одељења у истом министарству, Хасана Репца, који је био најзаслужнији за оснивање Велике медресе, краљевским указом 28. априла 1924. добивши и званичан назив „Велика медреса Краља Александра I у Скопљу“. Први директор, ове до тада највише исламске образовне установе у Јужној Србији, био је Ахмед Мехмедпашић, који је у свом реферату о потребама оснивања државне медресе у Скопљу, истакао да је пред њом првенствени задатак да „створи муслимански свештенички подмладак, васпитан у нашим школама у духу наше културе, наших државних потреба и наших националних тежњи и идеала, да се паралише акција туђе пропаганде међу албанским и турским народом, те да се успеси процес њиховог прилагођавања и тиме помогне консолидовање прилика у овим крајевима“.

УНАПРЕЂЕЊА, ИМЕНОВАЊА И ПОСТАВЉЕЊА ПРОФЕСОРА ВЕЛИКЕ МЕДРЕСЕ

Идеја о оснивању Велике медресе потекла је од самих муслимана Јужне Србије који су тражили њено отварање у Скопљу, како би била стручна исламска средња школа – богословија у којој би се школовали кадрови за исламске верско – правне послове и дужности, односно муслимански свештеници за муфтије, кадије, шерјате, судије и за професоре медресе. Један такав предлог поднео је и народни посланик Муфтија Мехмед Алија, приликом дебате у Народној Скупштини уочи доношења Устава Краљевине. Том приликом је поменути посланик као предлог навео да у Скопљу треба основати Велику медресу или „мектеби Наваб“, по узору на већ постојећи у Сарајеву и да би настава требало да буде на арнаутском (албанском – прим. аут) и турском језику, док би државни српски језик био обавезан предмет, позивајући се на то да у Јужној Србији живи „преко 1 милион муслимана“. Овај предлог подржао је и народни посланик Исмет Бег Карабеговић.

Указом Министарства вера, за професора Велике медресе у Скопљу постављен је Едо Штефан, што доноси београдска „Правда“ у издању од 9. септембра 1927. године.

Према писању београдске „Правде“ од 15. новембра 1937, за члана Професорске испитне комисије, пред којом се полагао обавезан државни професорски испит за рад у средњим и стручним школама, за предмет Историја ислама са историјом религија и социологијом исламског народа, именован је Мехмед Башић Ахмед, тада актуелни директор Велике ме-

Од свог оснивања 1924. године имала је статус државне средње стручне верске школе – богословије, и све до 1936. имала је задатак да школује ученике за муслиманска свештеничка звања. Доношењем новог Устава Исламске верске заједнице 1936, Велика медреса је постала првенствено пуна гимназија, оријентално – класичног типа, те је због тога 1940. била донета засебна Уредба о Великој медреси којом су регулисани њени односи са Исламском заједницом Краљевине Југославије и државом.

ресе „Краља Александра I“ у Скопљу. Све до формирања Више шеријатско – теолошке школе у Сарајеву 1937. године, која је имала статус факултета, највише исламске образовне установе су биле у рангу државних гимназија, од којих две у Сарајеву (Шеријатска – судачка школа и Шеријатска гимназија) и једна у Скопљу (Велика медреса). Након тога оне постају део државног исламског образовног система, који је припремао кандидате за упис у ову сада највишу верску образовну установу за муслимане. Сви кандидати који би желели уписати студије на Вишој шеријатско – теолошкој школи у Сарајеву, морали су бити страни или југословенски држављани исламске вероисповести, који имају сведочанство о завршеној Шеријатској гимназији у Сарајеву или Великој медреси у Скопљу, а такође и они са положе-

ним завршним испитом у Гази Хусревбеговој медреси у Сарајеву или Гази Исабеговој медреси у Скопљу, уз додатни услов – да морају имати одличну или врло добру оцену из српско – хрватског језика и националне историје. Поменуће школе су имале статус аутономних државних средњих школа са осам разреда. Кандидати су могли добити и из државних класичних и реалних гимназија, уз додатне испите из латинског, турског и арапског језика, уколико их нису имали претходно положене. До отварања шеријатског факултета у Сарајеву, велики број југословенских муслимана је зарад највишег теолошког образовања одлазио на стране факултете у Истанбул или Каиро.

ХУМАНИТАРНИ РАД И ЈАВНА ДЕЛАТНОСТ

Међу ваннаставним активностима питомаца Велике медресе, било је и организовање јавних концерата или позоришних представа, које су имале за циљ како да представе саму установу и њене ученике локалном скопљанском грађанству, тако и да доприне су културном животу града, али и не ретко и наменски помогну сиромашним слојевима становништва кроз прикупљање средстава. Тако су ученици медресе јануара 1933, организовали хуманитарни концерт уз извођење позоришног комада „Хаџи Лоја“ Бранислава Нушића. Овај хуманитарни догађај био је приређен у дворани жупског Соколског дома, који се налазио у близини цркве Пресвете Богородице (Пајко мало), а сав приход био је намењен помоћи сиромашним грађанима и незапосленим радницима. Ученици и управа Велике медресе су били једни од координатора годишњих забава Српског муслиманског просветно и културног друштва „Гајрет“ у Скопљу, почевши од 1930. године, да би већ следеће био формиран локални одбор „Гајрета“ у Скопљу. На свечаној забави у Официрском дому 1931, поред чланова „Гајрета“, учествовали су и ученици Велике

Ученици Велике медресе на мартовским демонстрацијама 1941. године у Скопљу

Велика Медреса „Краља

Скопје — Велика Медреса Краља Александра I.
Скопје — Велика Медреса Краља Александра I.

медресе, док је поздравну реч имао Хасан Ребац, један од оснивача Велике медресе у Скопљу и супруг Анице Савић — Ребац.

Ученици Велике медресе Краља Александра Првог у Скопљу су редовно учествовали на свим градским, обласним/бановинским и државним манифестацијама од националног значаја. Приликом прославе 19. годишнице ослобођења Скопља, 26. октобра 1931. године, приређене су велике свечаности, које су обухватале Свечано Богослужење у Саборном храму, свечану седницу Општинског одбора у свечаној сали Официрског дома, али и освећење темеља будуће нове и најмодерније основне школе „Цар Душан“. Том приликом су и награђени најбољи студентски, средњошколски и ученички темати, међу којима су били и ученици Велике медресе у Скопљу. На обележавању 100. годишнице од рођења великог српског песника и националног радника, Јована Јовановића „Змаја“ децембра 1933. у Матици српској у Новом Саду, међу присутним високим званицама, био је и тадашњи управник Велике медресе у Скопљу, Хасан Ребац, чија је супруга Ана Савић — Ребац била међу ретким женама професорима у Великој медресу, а чији је отац Милан Савић био дугогодишњи секретар Матице српске и уредник Летописа Матице.

Приликом грандиозног освећења војничког Храма Славе, цркве Св. Арханђела Михаила у Скопљу 27. маја 1934. године, којој су присуствовали и краљ Александар I Карађорђевић, патрон Велике медресе, учествовали су и одабрани представници Велике медресе. Богослужење су обавили најпре патријарх српски Варнава (Росић), за помен православних српских војника, затим римокатолички свештеник за српске војнике римокатоличке вере и на крају муслимански имам за српске војнике муслимане, а пратњу је чинио хор ученика Велике медресе из Скопља. У крипти поменутог храма било је похрањено 3200 српских војника погинулих у ратовима 1912 — 1918. у Скопљу или његовој околини приликом ослобађања града или умрлих од болести и рана у оближњој војној болници. На свечаном отварању обновљене Мустафа пашине џамије из XV века у Скопљу, на Дан уједињења, 1. децембра 1933. године, на којој је присуствовао и Реис — улема исламске заједнице, учествовали су и професори, ученици и хор Велике медресе, чиме су увеличали овај велики верски и историјски догађај. Поменута џамија је постала својеврстан музеј исламског Скопља и најрепрезентативнија исламска богомоља у Скопљу.

У листу „Време“ налазимо и врло занимљив податак да су ученици имали своју фудбалску „репрезента-

цију“, тачније секцију и да су одиграли и једну утакмицу са тада тек основаним „Академским спортским клубом“ из Скопља, који су чинили студенти Филозофског факултета. Екипа „Академског СК“ била је боља у том првом мечу, јуна 1931. године, победивши 4:0 тим Велике медресе.

Једна занимљивост из скопљанске судске свакодневнице показује како су тадашњи професори били поштовани и од стране судске власти и ангажовани по потреби и као вештачи — стручњаци из својих области могла се прочитати у „Правди“, која доноси вест са једног суђења у Скопљу поводом кривотворења потписа на имовинским листовима — тапијама, а као судски вештак био је ангажован од стране суда Скопске општине, Шериф Бајрам, професор Велике медресе.

Након догађаја од 27. марта, извршеног војног пуча, те ступања на престо краља Петра II Карађорђевића и формирања нове југословенске Владе, на челу са ђенералом Душаном Симовићем, широм целе Краљевине Југославије наступило је одушевљење новим стањем, пре свега због одклона од сила Осовине и Трећег Рајха, иако је рат био на прагу, а држава опколена и без савезника који би јој помогли у случају агресије. Поводом тих догађаја и у Скопљу су хиљаде Скопљанаца изашле да поздраве нови развој догађаја, те узвикујући „Живео Краљ Петар Други!“, „Живела Краљица Марија!“, „Живела Југославија“ и друге, јасно дали до знања да нису били за било какво повезивање са нацистичком коалицијом. У Скопљу су се поред грађанства окупили и бројни припадници чиновништва, ученици основних школа, соколи, мали четници — скаути, чланови разних родољубивих друштава (Четника, Народне одбране, Јадранске страже), Црвеног крста, студенти Филозофског факултета, хиљаде ученика и ученица свих средњих школа, и то Прве и Друге мушке гимназије, Женске гимназије „Краљица Марија“, Учитељске школе, Државне трговачке академије, Средње техничке школе, међу којима и Велике Медресе „Краља Александра Првог“ (Слика 1) и многих других. Скопље, центар најјужније југословенске бановине, Вардарске, која је са три стране била омеђена спољним државним границама, од којих је са источне и западне стално вребала опасност од напада, са својом мешовитом верско — етничком структуром посебно је било заинтересовано за догађаје који ће уследити, те је одбрана идеала државне независности и националне слободе била више него питање парола и узвика, реално стање латентне нестабилности и опстанка. Ученици и професори Велике медресе су учешћем на овим де-

монстрацијама јасно су показали да су били на страни одбране идеала слободе и независности земље.

БРОЈ УЧЕНИКА И ПИТАЊЕ ЗАСЕБНЕ ЗГРАДЕ ВЕЛИКЕ МЕДРЕСЕ У СКОПЉУ

Из извештаја учитеља Димитрија Ханђајева, са Учитељске скупштине у Скопљу, који је објављен у новосадском листу „Застава“, сазнајемо да је Скопље те 1927. године имало 14 школских зграда и око 120 ангажованих наставника, као и да је Велика медреса у Скопљу била смештена у три засебне зграде и да обавља врло важну просветну улогу у Скопљу заједно са Универзитетом (Филозофским факултетом — прим. аут) и другим средњим школама.

Лист „Време“ је у више наврата извештавао о набавци једнообразних униформи и капа за ученике Велике медресе у Скопљу, октобра 1926. за 96 питомаца, као и децембра 1929. године за 197 ученика.

Београдски лист „Време“ у издању од 6. августа 1929. године доноси вест о упису нове генерације питомаца скопљанске Велике медресе, међу којима 30 државних питомаца (стипендиста — прим. аут), као и још 25 питомаца који ће месечно плаћати 300 или 500 ондашњих динара, у зависности од материјалног стања родитеља. Кандидати морају имати између 10 и 15 година, са завршеном основном школом и предност при упису имаће они који су пореклом из Јужне Србије, области Старе Србије и дела Македоније, ослобођених 1912. године. Врло значајне податке о условима за упис нових ученика Велике медресе можемо наћи у бановинском Службеном листу у броју 17 од 26. јула 1930. године, када је за школску 1930/31. било предвиђено 25 места о државном трошку и исто толико о властитом трошку питомаца. „Службени лист Вардарске бановине“ у свом издању од 10. априла 1937. доноси нам податак да у бановини постоје две стручне школе, Учитељска школа са интернатом и Велика медреса, обе у Скопљу. Податак о постојању засебног интерната Велике медресе, налазимо и у Службеном листу Вардарске бановине, у издању од 11. октобра 1930. г. као и да интернате имају још две засебне стручне средње школе у најјужнијој бановини, Богословија у Призрену и Учитељска школа у Скопљу. Према званичним извештајима надлежних у Просветном одељењу Краљевске банске управе Вардарске бановине, следеће, 1938. године, Велика медреса у Скопљу је имала 18 наставника и 240 ученика.

Велику част и привилегију имала је Велика медреса у Скопљу, да угости свог патрона и тадашњег заштитника и иницијатора оснивања, краља Александра I Карађорђевића, који је ненадано посетио Скопље у пратњи кнеза Павла 9. октобра 1930. године. Том приликом се краће задржао у кабинету директора медресе, а затим и посетио ученике на настави, израживши жељу да ће Велика медреса „Краља Александра I“ напослетку решити питање своје властите зграде, инициравши да се покрене акција њене што скорје изградње у Скопљу, те да се ученици што ревносније образују теолошким исламским образовањем и васпитавају у „соколском духу“, као верни поданици своје отаџбине.

Милош Стојковић,
докторанд Филолошког факултета
Универзитета у Београду

Александра I“ у Скопљу

Нова књига Томислава Османлија објављена у Србији

Антиратни роман „Стуб који пева“ македонског писца Томислава Османлија недавно је објављен у Србији. У преводу на српски Саше Огненовског, овај македонски роман објавила је реномирана издавачка кућа „Агора“ из Новог Сада. Оригинално македонско издање понудила је пре три године издавачка кућа „Виг Зеница“ из Скопља, након чега је „Литератур“ из Солуна објавио грчко издање у преводу Ставрале Маврогени. Ово је Османлијев претпоследњи, четврти роман, и његова шеста књига објављена у Србији

„Стуб који пева“ је роман са сложеним временом и местом радње. Његова радња је трансиисторијска и одвија се паралелно, у антици, у првој половини двадесетог века, као и у нашем, трагично немирном веку. Почиње у првом веку наше ере када нам умирући древни мелодиста и филозофски песник оставља најстарију сачувану песму из античких времена која је изречена у лирском тону и са оптимистичном поруком, да би паралелно текла и кроз Малоазијски рат 1919 - 1922, један међуетнички и међуверски сукоб праћен бројним, масовним масакрима цивила, иначе спроведених као својеврсни наставак Првог светског рата, али на пословично немирном малоазијском тлу... Наратив тече све до модерног доба, све до почетка трауматичног руско-украјинског сукоба 2022. године и имплицира наш нови, ратом опасно разорени 21. век. Роман даје жестоку панорамску слику векова, а посебно ове ере са ратовима који букте на свим странама света.

Простор његових паралелних заплета обухвата древну и модерну Малу Азију (Јонију са Анадолијом, Сирију, Турску), сурове воде избегличког Медитерана, где безброј избеглица из ратом разорених и несрећних земаља Трећег света годинама плове, али и трагично завршавају у негостољубивим, опасним водама Средоземног мора, као и на границама европских земаља, у неугасивој избегличкој нади да ће некако стићи до једне од северних, углавном недостижних европских земаља као простора за коначно остваривање благостања и неке врсте спокоја...

Комплексна прича романа састоји се од девет међусобно повезаних токова обједињених у узбудљивој матрици романа. У њима се појављују аулентични ликови, романтизовани - антички мелопоез Секилос, иначе аутор најстарије поезије „која се и пева“. У роману се појављују и ранохришћански апостоли, Павле и Лука, али и британски археолози и библијски научници, инжењери-градитељи малоазијске деонице османске железнице, грчки официри, турски зејбеци, а такође и једна од најпознатијих песника рембеских песама Елефтерија Папаја-

„Стуб који пева“ оријентир времену

Превод романа
„Стуб који пева“
на српски језик
објављује новосадска
„Агора“ и њен главни
уредник, писац Ненад
Шапоња, уз подршку
Министарства
културе и туризма
из средстава
Фонда за подршку
објављивању
значајних
македонских књига у
иностранству.

нопулу, цивилини страдалници из свих етничких група и религија из Измира и Ајдина и несрећно раздвојени брачни пар сиријских избеглица које годинама покушавају да се, коначно, поново уједине на неком европском тлу...

У Османлијевом сложеном романеском приступу, ове токове и ликове прате и појачавају импресивни документарни елементи: аутентичне фотографије, агенцијске вести, прецизно ухваћени твитови који су и даље „живи“ јер преносе најновије вести о прекоокеанским бекствима са сијасет срећних и несрећних исхода, о таласима избеглица које остављају свој последњи уздах на другој страни Средоземног мора. Роман садржи и два природно уметнута наративна цитата из „Дела апостолских“ Новог завета са апостолима Павлом и Луком, али и интернет адресе и - посебно - четири музичка QR-кода и све то у дубокој, органској вези са насловом и метафором Секилосовог „Стуба који пева“. На тај начин, Османлијев претпоследњи

роман се појављује као фикционална, документарна и мултимедијална, делимично исприповедана нарација једне нове, интерактивне врсте. Наш аутор ће овај поступак применити и у свом најновијем роману под називом „Заборав“. Оба су наслова била у финалу за највише македонске прозне награде.

Своје запажене мултимедијалне приказе романа „Стуб који пева“ објавили су проф. др Лидија Капушевска-Дракулевска, проф. др Весна Мојсова-Чепишевска, др Саша Огненовски, Александар Мацаровски-Читач, док је садржајни предговор у књизи објавио и писац Глигор Стојковски.

Превод романа „Стуб који пева“ на српски језик објављује новосадска „Агора“ и њен главни уредник, писац Ненад Шапоња, уз подршку Министарства културе и туризма из средстава Фонда за подршку објављивању значајних македонских књига у иностранству.

Овације за анђеоске
гласове српског хора
у Охриду

Кристална јасноћа песме у Светој Софији

Српски мушки хор „Свети Серафим Саровски“ из Зрењанина, пружио је посебан доживљај публици „Охридског лета“ у оквиру традиционалне Српске вечери фестивала, августа 2025. године

Кристална јасноћа седам гласова овог вокалног ансамбла савршено се уклопила у акустични сакрални амбијент „Свете Софије“. На репертоару је било седамнаест песама, руских и српских, световних и духовних, далматинских, а изненађење за слушаоце који су чланове хора наградили дугим и бурним аплаузом било је извођење македонске народне песме „На Струга дуќан да имам“.

– Одлучили смо да се публици у овом прелепом храму представимо другачијим програмом, пре свега духовним композицијама руских и српских аутора. То је нешто што чини основу нашег репертоара, с обзиром на то да хор „Свети Серафим Саровски“ из Зрењанина, ове године слави 35. годишњицу постојања. То је део репертоара који негујемо већ веома дуго и веома често. Поред тога, било је и неколико аранжмана руских народних композиција. Сва музика је била прилагодљена црквеном амбијенту. Публика је имала прилику да чује и две

далматинске песме које су говориле о животу, љубави, пролазности. Сам крај је био посвећен аранжманима српских народних песама. Сматрали смо да треба да постоји разноврсност у нашем репертоару јер знамо да је у публици много туриста који долазе из различитих крајева и желе да чују нешто што је необично за тако мали мушки хор, каже диригент хора „Свети Серафим Саровски“, Божидар Црњански, а преноси портал Охридског лета.

Године 1995, на иницијативу Душана Сланкаменца, у Зрењанину је основан мешовити хор под називом „Свети Серафим Саровски“. Уз помоћ прве диригенткиње хора, Камелије Ћирић, тадашњи ансамбл, који је бројао око 20 хориста, почео је са радом. Затим су из њега издвојени мушки гласови и основан је ансамбл „Мушки октет Свети Серафим Саровски“, који је следеће године добио благослов од тадашњег владике Хризостома и почео да делује у црквеној сфери, са седиштем у цркви Свете Меланије Романе у Зрењанину, где и данас активно учествује у богослужењима. Активан рад ансамбла под вођством тадашњег диригента, проф. Владимира Првуловића, градио је и проширивао репертоар хора, па се јавила потреба да се црквени простор понекад замени концертним простором. На такмичењу „Глас Београда“ хор је вишеструко награђиван. Међународне наступе предводе чланови „Св. Серафима Саровског“ у храмовима СПЦ у Штутгарту, Лондону, Дербију, Копенхагену, Малмеу, Хелсингборгу, Будимпешти, Бечу, Клагенфурту, Инсбруку, Цириху, Салцбургу, Грацу, Темишвару, Дубровнику, Требињу, Берлину, Сиднеју, Мелбурну и Москви – увек остављајући снажан утисак на широку публику. Данас, хор „Св. Серафим Саровски“ чини седам професионалних хорских певача са вишедеценијским искуством, са вољом и идејом наслеђеном од оснивача хора, који, на одушевљење публике, настављају да им пружају лепоту хорског певања из различитих жанрова и стилова – од духовних дела, преко старомодних песама и популарне музике створене за најлепши инструмент – људски глас.

Све мање ђака у школским клупама у
Северној Македонији

ОШ Браћа Рибар,
Табановце

Проређен број школараца Срба „чува“ наставу на матерњем језику

Школско звоно првог дана деветог месеца означило је старт нове школске 2025/26. године за основце и средњошколце у Северној Македонији. У школске клупе први пут село је и 13 ђака првака који ће наставу похађати на српском језику у школама у Старом Нагоричану, Табановцу и Кучевишту.

У Основној школи „Светозар Марковић“ у Старом Нагоричану где је настава у свим разредима на српском језику, основно образовање на матерњем језику стиче укупно 78 ученика, од којих је шест првака.

У школи „Браћа Рибар“ у Табановцу уписано је четири ђака првака, један је уписан у подручној школи у Четирицу, па је укупан број деце у овој школи 22.

Слична ситуација је и у школи „Св. Кирил и Методиј“ у Кучевишту, где је уписано три ђака на српском, и сада их је укупно 30. По програму македонског наставног језика наставу ће пратити 160 ученика, од чега је 18 првака. Укупан број деце у школи у Кучевишту сада је 190.

Нажалост, чињеница је да се годинама уназад деца српске националности углавном образују на македонском језику, а језик својих предака не уче ни у породици. Наставници и родитељи су до прошле године наводили да је недостатак учбеника основни проблем у извођењу ове наставе. Према изјавама директорки поменутих школа, тај проблем је сада превазиђен јер су готово сви потребни учбеници преведени са македонског на српски језик.

Радован Милковски

Општи тренд опадања броја основаца у редовном образовном процесу у деветолеткама Републике Северне Македоније не мења се ни ове године. У преостале три школе у којима се изводи настава на српском језику у Старом Нагоричану, Табановцу и Кучевишту, наставу ће пратити укупно 139 ђака, од којих свега 13 првака.

Спона је и ове, као и претходних 14 година, првацима у све три школе као и основцима трећег разреда у срединама где се изводи изборни предмет Језик и култура Срба, обезбедила школске ранчеве са прибором.

ОШ Карпош,
Умин дол

СЛОВЦЕ

ШКОЛА

Прошле године смо учили именице и стигли смо до једне на слово **Ш**.

Прелепа реч која почиње на слово Ш је ... **ШКОЛА**

Сваког септембра обнављамо градиво и изнова учимо у школи, а цео живот је једна велика школа.

Буђење

Дрхтав сунчев зрак,
провидан и лак,
ђачића буди:

„Еј ти си ђак!
Школско ће звонце
Сад пустити глас.
Зар да без тебе започне час.

Ђачић се буди
протрља очи!
и – један, два, три
Из кревета скочи.
Хајде, пожури!
Ти не знаш, зар,
На тебе да чека
У клупи твој пар.

Шта је заједничко свим овим речима?

ШКОЛА
КУЋА
МАЧКА
ДЕЧАК
ПАС

Врста речи
која именују нешто
зове се **ИМЕНИЦЕ**

РЕЧИ КОЈЕ
ОЗНАЧАВАЈУ ИМЕНА
БИЋА, ПОЈАВА И
ПРЕДМЕТА

властите

заједничке

градивне

збирне

Дневник једног дечака

Драги дневниче,

Дошао је и септембар, месец почетка и краја. Септембар је месец у ком почиње школска година, али и месец у ком се завршава лето и све летње враголије.

Овог септембра сам пресрећан. Провео сам предивних месец дана код деде на селу. Мој деда живи у селу Бублица наомак Прокупља и Лесковца. У његовом селу сунце некако лепше сија. Ја и деда смо овог лета имали много посла. Припремали смо дрва за огрев, храстове и букове и правили кућице за пилиће. Бирали смо дрва у шуми и заједно закивали тарабе на капији, јели смо лубенице и хватали рибе из језера. Деда је страствени риболовац.

Сваког јутра сам устајао у 6ч и дан ми је трајао предуго. Имао сам времена и да се играм и да помажем деди. Ја и деда се баш лепо дружимо. Он ме учи занатима, а ја сам знатижељан па га стално нешто испитујем. Наша кућа је саграђена од камена, а за њену изградњу су употребљене и цигле и песак и цемент, али и земља.

Моја мама је долазила неколико пута и доносила нам прелепе штрудле са јабукама. То су наше омиљене. Ја и деда смо их јели сваке вечери испод старог ораха. За припрему ових штрудлица мама ставља најлепше састојке, то је наш домаћи мед од купина, онда мало шећера, мало брашна, јаја, воде и још мало воде. А најлепши састојак који мама увек стави у свако јело је молитва. Мама увек са молитвом и лепом жељом спреми свако јело, да ми увек уживамо док једемо.

Али сваком лету дође крај. Ево га и септембар и школа и нове обавезе, нови разред и нова учитељица. Све је ново, али сам стари ја. Овог лета сам остарио, напунио сам 10 година и спреман сам да упишем 5 разред.

Једва чекам да видим своје другаре.

Подвучи гравивне именице које си препознао у тексту.

Књижевни кутак: српски писци рођени у септембру

Срећа

Повлачим се у своју самоћу тамо где су људи мога кова тамо где се тешко живи ноћу од тишине и опасних снова. Дигао сам руке од скандала од прошлости и погрешних жеља, од лепоте извора свих зала од љубави и од пријатеља. Повлачим се а остављам људе у њиховој заблуди од злата да ме нађу кад и њима буде закуцала самоћа на врата.

Душко Трифуновић

Рођен 13. септембра 1933. у Сијековцу код Брода. Био је познати српски књижевник, песник и телевизијски аутор. Био је бравар по занимању и прву песму је написао тек по повратку из војске, са 22 године. Био је један од најзначајнијих представника такозване естрадне, говорне поезије, још од своје прве књиге Златни куршум (1958), којом је дебитовао у књижевности и одмах био награђен Бранковом наградом, на Стражилову. Сврстан је у талас нове урбане поезије сарајевског круга, где је најдуже и стварао. Био је плодан стваралац који је за собом оставио двадесет књига поезије, четири романа и неколико драма.

Поменик

Мисли моја, мој у глави црве
Зар почиње све од четрес прве

И зар до ње ничег било није
Ни нас самих, а ни историје

Грло моје, загрци се, реци
Зар су ништа били наши преци

Слутњо моја, шта ли нам се спрема
Има ли нас кад Немање нема

Коби вечна, где је српско лице
Ако није олтар Студенице
Зебњо тајна, постала си страва
Шта је свето ако није Сава

Историју и ближа и даља
Зар за ништа дајеш Светог Краља

Свете лозе зар су ладолежи
Што Милутин у Софији лежи

Нису л' доказ да ми нисмо лањски
И Дечани и Стефан Дечански

Задња надо, шта се иза крије
Шта је силно ако Душан није

Коме ли нас доказујеш фреско
Пут Лазара кроз Царство Небеско

Манасију, сведочи лепотом
Зар смо мали Високим Деспотом
Грудво земље, у шаци се здружи
Ко расути Срби у Сеоби

Проспи душо, макар задњим дахом
Куд одосмо сви за патријархом

Давна рано, повређеност боли
Кога диже Ђорђе у Тополи

Рано јутро, после започети
Са ким Милош устаде на Цвети

Зар не беху царства за промене
Кад стадоше Срби под Једрене

Веро наша, памет нам дозови
Куд одоше хици Принципови
Не поне ли река Колубара
Обе круне два немачка цара

Мисли моја, мој у глави црве
Зар почиње све од четрес прве

И зар до ње ничег било није
Ни нас самих, а ни историје.

Милован Витезовић

(1. септембар 1944 - 22. март 2022)
био је српски књижевник, сценариста и универзитетски професор.

Писао је песме, романи, есеје, критике, филмска и ТВ сценарија. Написао је око педесет књига у преко двеста издања; заступљен је у преко педесет антологија српске и светске поезије, прозе, књижевности за децу, афоризама, фантастике и телевизијских драма

КВИЗ ЗНАЊА

1. Које врсте речи су именице?

- а) Променљиве
- б) Непроменљиве

2. Како се деле именице?

3. Подвуци именице у реченици.

Мила је моја девојка.

4. Којој врсти именице припада подвучена реч у реченици.

Моја кућа је сазидаана од камена.

5. Јесен је годишње доба које почиње у:

- а) септембру
- б) августу
- в) октобру

6. Школска година почиње:

- а) 1. септембра
- б) 5. септембра
- в) 15. септембра

7. Песмицу „Ау што је школа згодна“ написао је:

- а) Мика Антић
- б) Љубивоје Ршумовић
- в) Милован Витезовић

8. Дан српског јединства, слободе и националне заставе обележава се:

- а) 15. августа
- б) 15. септембра
- в) 15. октобра

9. Које именице препознајеш у овој строфи:

Повлачим се а остављам људе
у њиховој заблуди од злата
да ме нађу кад и њима буде
закуцала самоћа на врата.

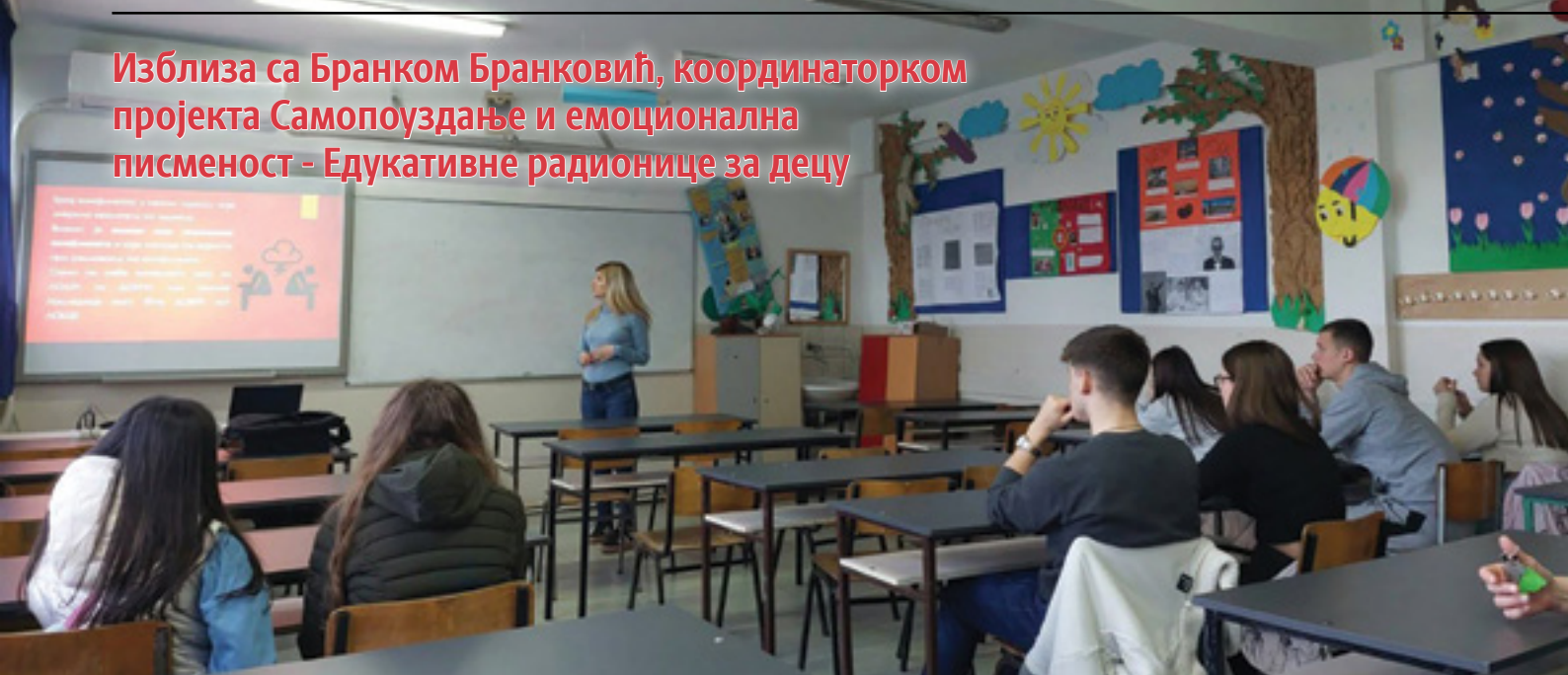
10. Које састојке користи ваша бака кад прави џем?

Своје одговоре и ликовне и литерарне радове можете послати на spona.srbi@gmail.com
као и на поштанску адресу: Ул. Кирила и Методија бр 30, Скопје.

Припремила: Теодора Цветковић

Изблиза са Бранком Бранковић, координаторком пројекта Самопоуздање и емоционална писменост - Едукативне радионице за децу

Уз креативност до спознаје

✂ Да ли од септембра можемо очекивати у Спони нове едукативне радионице за децу?

➤ Да. Од септембра у Спони почињемо нови циклус едукативних радионица намењених деци узраста од 10 до 15 година. Радионице су осмишљене тако да младима пруже подршку у развоју самопоуздања, социјалних вештина и емоционалне стабилности.

Кроз интерактивне активности и разговоре, деца ће имати прилику да науче како да боље разумеју себе и друге, да изразе своја осећања, као и да се снађу у изазовима које доносе школски и вршњачки односи. Циљ радионица је да деца открију своју снагу и изграде здравије односе у окружењу у којем одрастају.

✂ Како су осмишљене ове радионице?

➤ Радионице треба да буду подршка младима у периоду одрастања, када се суочавају са бројним изазовима у школи, породици и друштву вршњака.

На почетку сваког сусрета деца се упознају са темом дана (нпр. самопоуздање, управљање емоцијама, односи са вршњацима). Затим следе практичне вежбе кроз игру улога, тимске активности или вођене психолошке технике. У групној дискусији деца имају прилику да поделе своја искуства и чују различита мишљења. Кроз креативни рад (цртање, писање, симболичке игре), уче да изразе оно што често не могу да кажу речима. Свака радионица завршава се једноставном, али корисном техником коју учесници могу применити у свакодневном животу.

✂ Каква су досадашња искуства и какво је интересовање за ове радионице у Скопљу и у Тетову? Да ли планирате да почнете са радом у Куманову?

➤ За досадашње едукативне радионице у културном центру Спона владало је велико интересовање, нарочито у Тетову. Радовала

бих се да у будућности почнемо са радом и у Куманову, како би и деца из тог краја имала прилику да развијају самопоуздање, емоционалну стабилност и социјалне вештине.

✂ Какве промене видите код деце која су похађала радионице?

➤ На основу досадашњег рада са децом узраста 10–15 година у Спони, може се уочити позитиван утицај радионица на развој њиховог самопоуздања, емоционалне свести и социјалних вештина.

Деца чешће учествују у групним активностима и отвореније изражавају своје мишљење, примећује се боље препознавање и регулисање осећања. Исто тако, деца показују већу спремност за сарадњу, слушање других и конструктивно решавање конфликта.

Напомињем да ова процена представља моје лично искуство и утиске стечене током рада и није резултат систематског мерења или формалне евалуације. ●

Горана Јуруковски

Гимназијалци Ораховца у походу Скопљу и светињама Скопске Црне Горе

**Рано ујутро, распоређени
у три аутомобила, пут
Скопља, кренуло је
шесторо гимназијалаца:
Матеја, Марија, Атанасије,
Ваљентина, Смиљана и
Давид, директорка Гимназије
Добрила, професори:
Александар, Новица,
потписник ових редова
Оливера Радић и три возача:
Звонко, Угљеша и Благоје.**

Дочекује нас Саша Богдановић, пријатељ и до-
бротвор. Иако у мору обавеза које је имао да
заврши, и личних и пословних.

Упутили смо се ка тргу, где је вода са фонтане прскала пролазнике. Војник на коњу је са врха додиривао небо, а неко рече да је то био Александар Македонски, међутим, сада је само безимени војник на коњу. Наши ђаци се размишљали по Душановом мосту под којим је Вардар светлуцао на сунцу. Мноштво споменика са плочицама на којима је писало ко је тај коме је споменик подигнут. Крај неких споменика натписа уопште није било, иако споменици нису одавно подигнути, плоче са натписима су скинуте, однете, намерно или ненамерно, не знам. На крају моста, готово један наспрам другог, стајали су цар Душан и Краљевић Марко. Првог смо препознали по одежди и круни, другог по буздовану, мада ми је изгледао као сироче. А обојица су владали овим пределима... Недалеко од моста, поред реке, био је споменик неком јунаку на коњу. Ја бих рекла да је то Краљевић Марко, али... ионако ми је све било конфузно. Ти ликови на споменицима из различитих историјских периода: византијских, бугарских, античких... па и српских... без реда и правила, бар се нама тако чинило, поређани на сваком кораку говорили су да становници новог Скопља нису сигурни ко је стварао тај град, ту државу у којој живе.

Тамо Кирило и Методије, Климент и Наум, а овамо Гоце Делчев и Јустинијан, Мајка Тереза...

Зато их и нисмо посебно посматрали, већ смо корачали ка Старој чаршији крај фонтана, које су опет требале личити да су у неко давно време грађене. Једна је била споменик мајкама...

Бар нешто лепо - прокоментариса колега Александар.

У поруци која ми је стигла од Милутина Станчића, програмског директора Споне, био је позив да свратимо у просторије овог српског центра у Скопљу на освежење и разговор.

Милутин нас је чекао са супругом Наташом. Добро нам је дошао одмор после шетње по врућини, рекоше да је и преко 40 степени.

- Овде је одржана промоција моје књиге - рекох колегама и ђацима.

БОГОТРАЖИТЕЉСКО ОКО КОСМЕТА У МАКЕДОНИЈИ

Милутин је причао о Скопљу, о животу и борби Срба да остану Срби.

- Има овде доста потомака српских породица, али су се неки од њих асимилovali и стварају каријере као Македонци. Неки су променили презимена, а неки, иако су задржали презимена, не говоре да су Срби. Једноставно, брише се и историја и архитектура и... одмахујући руком провлачи кроз разговор Милутин.

О Цркви је најбољније говорити. Цркве које су градили српски владари кроз векове, сада припадају Македонској православној цркви, у неким су обрисана имена светитеља, преправљана...

Милутин је борац, као и Саша, али су опет њих двојица различити и свако се бори на свом фронту. После ручка у хотелу, пријао је одмор.

У шетњу ћемо тек после седам, кад захлади - пао је договор.

Милутин нас је чекао код споменика Гоце Делчеву. Причао нам је о Јосифу Михајловићу, творцу модерног Скопља, о четовању Јована Бабунског и Мицка Крстића, о архитектури, показивао нова здања америчке и руске амбасаде, стару железничку станицу и места на којима је по предању крунисан Цар Душан.

Трагова, фотографија, записа по архивима има, али сада је неко друго време... Где год су могли избрисали су трагове српства, старине. И све је мање оних који о томе сведоче.

Заједно смо ходали поред реке и слушали Милутинове приче...

У парку крај Вардара нема више споменика Ђачком батаљону, и он је био део историје која треба да се избрише...

Сутра ћемо до цркве Светог Спаса. Радовала сам се. И приликом прошле посете црква ме је одушевила старином, дуборезом и иконама на олтару, мноштвом надгробних спомен плоча око цркве, са лепим ћириличним словима, натписима...

Упркос жељи чувара цркве (музеја) да нам не наплати улаз у цркву, јер смо дошли са Косова, девојка која је радила у билетарници је рекла да мора да се плати.

Платићемо кад смо већ дошли, бар да уђемо у цркву. Спустили смо се неколико степеника у земљу, тако су још Турци заповедали да се граде цркве да не буду височије од џамија. Иконостас, рад дебарских мајстора је привукао пажњу свих нас. Читава житија су била урезана испод икона... Подсећао ме на иконостас у цркви Св. Стефана у Великој Хочи. Милутин је причао историју цркве, готово шапућући:

- Храм Светог Спаса, најстарија црква у централном делу Скопља је била у рукама Срба, у верском смислу оданих Васељенској патријаршији. То је био једини храм у Скопљу у коме је Србима било допуштено богослужење од 1870 - 1912. године. Према стручној литератури и делу записа, подигнута је крајем 17. или почетком 18. века, после пожара 1689. године, када је изгорео већи део града на Вардару. Црква је после 1945. године претворена у музеј, а у делу конака музеј македонског револуционара Гоце Делчева. Видели сте, на платоу испред храма, камени саркофаг где су 11. октобра 1946. године положене кости Делчева.

Милутин је напласио да су са звонаре у порти звонила звона за ослобођење:

- Садашњи звоник и звоно су дар Краља Александра I Карађорђевића. Али, наравно, приступ је забрањен. Прво звоно и звоник, према архивским документима, били су на месту данашње спомен костурнице (комбанарије), до самог спајања западног и северног зида подигнути одмах по ослобођењу од Турака, 1912. године. Тада је првој литургији присуствовао и краљ Петар I Карађорђевић. Ослободилац, када су се у Скопљу први пут чула црквена звона са православног храма, после 1392. године. Не звоне одавно. А и за киме би звонила? - са уздахом заврши Милутин.

Привуче ми пажњу натпис, преко две стране у књизи утисака, исписан крупним латиничним словима „победиће Ислам“. Са мало беса у себи, што се неко усудио да то напише у нашем храму, окренух нови лист и написах да су ђаци и професори из Ораховца посетили задужбину својих светих предака и помолили да се у њој опет служи литургија и да се заједничари са Богом.

Велика врућина је угасила жељу наших ђака да иду на тврђаву иако смо били пред улазом. Упутили смо се у Скопску Црну Гору, у Кучевиште.

Ишла сам са Сашом који је повео малог Лазара. Успут је договором посету и позивао телефоном људе који треба да спонзорствима или присуством помогну Видовданску светковину у Кучевишту.

Пред игралиштем, на којем ће сутра бити постављена бина за Видовданску академију, чекао нас је председник центра Богољуб Нинић. Ушао је у ауто и кренули смо ка манастиру Св. Никите. Богољуб је успут објашњавао да је манастир посвећен Св. Никити, задужбина српског краља Милутина и да се налази петнаестак километара северозападно од Скопља.

Попут Саше и Милутина, Богољуб је са љубављу причао о своме крају, људима, манастирима, о Видовдану и гостима који ће доћи из Бања Луке, Подгорице и других места, али и о КУД „Копаноник,

из Лепосавића са којим имају добру сарадњу. На Видовданској приредби ће премијерно бити приказан и филм о задужбинама краља Милутина, посебно оним које се налазе на простору данашње Северне Македоније.

- Скопска Црна Гора представља старо српско немањинско језгро са великим бројем светиња - казивао је Богољуб. Зато што су скоро два века српски владари из династије Немањин - краљеви, кнежеви, принчеви и њихови властелини градили доста задужбина, цркава и манастира који су овде очувани и у солидном стању су и данас. Становништво овде већином припада српском етничком корпусу, живе Срби аутохтони на овим просторима вековима и опстали су током турске владавине, а потом и током комунистичког периода, пре тога и разних фашистичких и бугарских окупација, тако да, држимо се, остајемо и опстајемо на нашим вековним огњиштима. Наравно, ми смо лојални грађани Македоније, државе у којој живимо, поштујемо закон ове државе, имамо одређена уставом загарантована права која се у пракси како када примењују, али трудимо се да будемо оно што јесмо, да поштујемо своје, да следимо дух наших предака.

По изласку повеће групе туриста из цркве Св. Никите, ми смо на позив средовековног господина који брине о цркви, ушли у саму светињу. У северном делу цркве пажњу нам је привукла икона Светог Никите приказаног као војника са оружјем.

Под иконама на иконостасу запис који прочитах „Зограф од каза дебарска, Крстивић, децембра 1867“. И овде су дебарски мајстори урезали своју душу, помислих.

Атанасије је на малом буренцету источио освећену водицу, а клисар нам је на дар поклатио иконице Св. Никите.

- Дођите нам опет - викао је за нама док смо излазили кроз дворишну капију.

- Ако Бог да - рекосмо.

У следећој светињи, манастиру Св. Илије у Бањанима, нисмо затекли монахиње. Неколико жена је седело под крошњом високог дрвећа и показивало нам пут до цркве, високо у стени. Пели смо се стрмим каменитим степеницама, а уз саму цркву, која је била закључана, чекао нас је гроб Спасе Призренца. На белом мермерном споменику је писало:

„Почивај у миру први војвода

твој народ ужива жељену слободу

Спомен подиже супруга са синовима и унуцима

Захвалан српски народ Скопске Црне Горе“

- Војвода Спасе Призреница је долазио у ове крајеве, четовао, борио се против турске окупације и био заштитник српског становништва и с ове и с оне стране - појаснио је Богољуб додајући да је српски народ Скопске Црне Горе у овоме манастиру сахранио његово тело.

Целивали смо мала дрвена врата на улазу у цркву посвећену Св. Илији. Фреска изнад врата је била доста оштећена, али се на њој називао Свети Илија у седећем положају. И на осталим спољашњим зидовима цркве, која ме је подсећала на цркву у манастиру Горњак, видели су се остаци фресака. А поглед из њеног дворишта на околину је заустављао дах.

- Сама црква датира из времена владавине Немањин. Верује се да је изграђена у 14. веку, што потврђују два слоја фресака у унутрашњости цркве из тог периода. Пошто је уклесана у стену народ је назива и пећинском црквом, а највише се људи у манастиру сабере за Светог Илију (Илинден), 2. августа - казивао нам је Богољуб.

У цркву Св. Спаса у Кучевишту, највећем селу Скопске Црне Горе, нисмо могли. Рекоше нам да је човек који о њој брине јутрос пребачен у болницу. Ипак смо дошли до капије да се бар са улице помолимо и направимо неку фотографију. Црква је споља личила на истоимену цркву Св. Спаса у Призрену.

- Само пар кућа ниже живи Мирјана Нешковић, девојка која се после завршених права у Београду вратила у завичај и сад ту, у Скопљу, ради као правник у једној адвокатској канцеларији.

Обрадовах се, јер је долазила у Ораховца, а и она се обрадовала када нас је утедала пред својом капијом.

Сусрети који милују душу, помислих, гледајући то младо радосно биће док нас позива да свратимо на кафу.

Уским кривудавим улицама пролазили смо кроз село. Рекоше нам наши домаћини да су дуго тражили од власти да им асфалтира пут, али док се нису ујединили и заједно протестовали, нису успевали. Саша им је тада помогао, преговарао са градоначелником и сада асфалт пролази кроз тај крај и много им је олакшао комуникацију са Скопљем и осталим деловима Македоније и света.

Поподне је одмицало када смо се поздравили са нашим пријатељима, и уским кривудавим путем кроз тај део Скопске Црне Горе кренули кући. У поглед су нам се уселили и те старе куће са дрвеним чардацима које су нас подсећале на оне наше на Косову и Метохији, а нарочито по селима у Средачкој жупи. Исти народ, исти језик, иста историја, иста архитектура... Само са две различите стране административне границе.

У себи смо обећали да морамо опет доћи, јер ће нас чекати на десетине светиња које нисмо посетили, а оставили су нам их наши свети преци у аманет. Издржале су и опстајале кроз турска, бугарска и многа друга освајања. И ма како данас изгледало неизвесно, опстаће и за наше потомке.

Знам.

Уочи Видовдана, 2025. године.

Оливера Радић

**Заокружен новинарски
печат у српској редакцији
„Видик“ на МТВ**

Јелена Боцинов – Са ТВ екрана у пензију

Званично прва новинарка редакције на српском језику „Видик“ Јавног информативног сервиса Македонске радио телевизије (МРТВ) Јелена Боцинов, испраћена је у заслужену пензију. Заокружила је три деценије великог ангажовања и непрекидног рада, који је почео 5. августа, сада већ далеке 1995. године.

Прва је, и то треба посебно нагласити и архивирати, 3. марта 1994. огласила почетак емитовања програма редакције на српском језику „Видик“ МРТВ. Од тих дана па све до прошле седмице, буквално до последњег радног ангажмана у редакцији, предано се посвећивала радним обавезама, не бирајући теме ни новинарске задатке. За њу једноставно није било, „биркања“, нијансирања у раду и жељених приоритета. Од почетка до краја. Сваки радни задатак је извршавала с пуном професионалном преданошћу.

Јелена је рођена у Оцацима у Бачкој у Војводини. У Скопље су је довеле судбина, љубав и брачне путање...

- *Тамо где сам рођена широки су видјци. Зато сам, ваљда, и радни стаж провела у МРТВ, у редакцији на српском језику - „Видик“. Била сам спикер, новинар. Емисије су се емитовале четвртком у поподневним часовима, у трајању од 30 минута. Подсећа Јелена да је то у старту била велика редакција, чак и са дописном мрежом изван Македоније.*

Како вели, „било је пуно успеха, падова, па и уплитања политике“, што се одразило и на кадровска уредничка решења.

- *Некако као да се руководству пуно журило да се почне са емитовањем наше емисије. Може се рећи да смо имали пристојне усло-*

ве. Почели смо трећег марта 1994. године. Тројка је леп број, наш број. За мене је такав посао био спас. На мом матерњем језику. Контакти са нашим људима, браћом и сестрама. Сви смо морали да учимо занат брзо, у ходу. Ја сам завршила Осму београдску гимназију, а потом Правни факултет. Желела сам да будем адвокат. Али чудни су путеви Господњи. Зову ме оснивачем редакције. То

баш лепо звучи. А чињеница је да смо колега Борис и ја били први спикерски пар који се огласио на српском језику на почетку емитовања програма редакције „Видик“, каже Јелена Боцинов.

Искрено делећи своја професионална искуства, говори нам о бројним реализацијама, од договора на колегујумима, снимањима, јављањима с лица места, монтажама... Занимљиво, истиче свој суд и оцене – „када сте новинар често се осећате моћно, владате ситуацијом, привилеговано. Скоро сви су вам доступни, а видите да и они велики презају, зазиру од камере...“.

Из тв редакције, како подсећа, формирана је и редакција радија на српском језику са Гораном Русићем и Јеленом Маленковым.

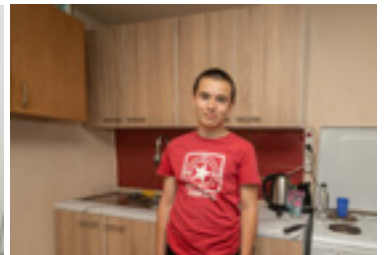
- *Многи су дошли, прошли кроз нашу редакцију. Прихватила сам све искрено, професионално, помало помагала. Многима српски језик није био матерњи, што је баш проблем за говорну емисију. Прва сам била у редакцији, прва се пензионисала. Но, никада нисам потенцијала да сам прва, јер први би могли бити последњи. Ето, на крају радног века, „зарадила“ сам ипак да ме људи препознају, поздрављају на пијаци, у маркетима... Нисам од оних који памте само лепе ствари, али научила сам да - праштам.*

Младен Станчић

Поклоњена радост и пружена подршка породицама у Северној Македонији

ДОБРОЧИНСТВО КАО НАВИКА

Тако једноставно, а делотворно изгледају наше акције помоћи. Посета, упознавање са потребама, договор и врло брза реализација, односно спровођење у дело претходно направљеног договора

На око делује лако, али су биле потребне године да се дође до оваквих могућности које данас поседује наша организација. Уз активан рад сарадника Српског културно-информативног центра СПОНА из Скопља на терену и ова акција помоћи на подручју Северне Македоније спроведена је на прави начин.

Овога пута помогли смо породицама из Алгуње и Младог Нагоричана. Помоћ је била заиста разноврсна и прилагођена потребама сваке породице.

Најобимнију помоћ пружили смо породици Цветковски у Младом Нагоричану. Зорану,

његовој супрузи Ивани, сину Николчету (12) и ћерки Еви (8), помогли смо тако што смо финансирани материјал и радове на реновирању једног дела њихове породичне куће и куповином неопходног покућства - кухиње, кревета на спрат, два ормана, два радна стола, две радне столице и трпезаријског стола. За породицу Цветковски укупно смо издвојили 6.980 евра.

Занимљив вид помоћи обезбеђен је за породицу Бошковић из Алгуње. Два брата, Далибор и Горан, живе са својим породицама у Скопљу. Међутим, заједно са својим оцем поседују доста земље под лешником у Алгуњи, па су решили да се озбиљније баве овим

послом и унапреде га. У нашу организацију је стигла молба да им се обезбеди помоћ у виду машине за ломљење лешника и машине за сакупљање лешника. Набавка потребних машина је успешно завршена, за шта смо утрошили 3.987 евра. Далиборову породицу чине супруга Кристина и синови Петар (11) и Никола (8), а Горанову супругу Ивана и син Лука (14).

Настављамо са интезивним активностима. У току је неколико занимљивих и обимних пројеката, па вас позивамо да нас подржите и омогућите нам да их ефикасно спроведемо у дело.

Предраг Маринковић

**Породица Мицковски
суочена је са бројним
животним изазовима
којима се не назире крај**

Где је Косово, ту је и мучеништво!

Доносимо на светлост дана још једну дирљиву репортажу, саткану кроз наш свакодневни теренски рад, зачињену репортажним колажом, сетних струна, дирљивих сцена, а све са циљем да се након овог записа овој породици обезбеде бољи услови за живот. Још једна мисионарска делатност Хуманитарне организације Срби за Србе и нашег Српског културног центра СПОНА.

Наше Косово је увек близу Богу. А Боге, домаћин коме приличи да са таквим именом живи управо у селу Косову, заједно са својом мученичком породицом нам се чини још ближе Богу.

Тај ниво трпљења и животних искушења, а истовремено љубави усмереној ка Господу, просто је непојмљив у савременом свету. Бар ми нисмо имали прилике тако нешто да доживимо до сада. Толико је паралела и метафора које се могу употребити, а којим би се могла ова прича о породици Мицковски из села најлепшег могућег назива, испричати.

Девич, Звечан, Суvido(л), Слатина, Србица, топоними због којих нам срца трепере, а који су нам стално у (по)мислима. Овог пута, на њих наиђосмо, не на Косову и Метохији, већ у области Поречја, у централној Северној Македонији, општина Македонски Брод. Пролазимо гледајући табле са називима, док нас пут није довео до крајњег одредишта и круне свих тих топонима— Косово! Превише је ово доказа, да би се све олако препустило случају.

Само село је смештено у једва приступачном брдовитом пределу, на пар километара од главног пута. Малтене под небом. Недалеко од оскудног имања породице Мицковски је и подручна основна школа. Ако ништа друго, барем је школа била на дохват руке деци Ирени (17), Христини (15) и Бранку (13), док су је похађали у прва четири разреда.

На све то се даље надовезује и стање Богетове сестре, која живи са њима у једној од две функционалне собе, а која је тежак психички болесник и о којој морају сви да брину.

Било је још тешких искушења кроз која су пролазили ови родитељи са својом децом, а која су довољно мучна за слушање и која свакако нису за помињање. Нама је довољно непријатно било да све то одједном примимо и да се запитамо да ли је могуће да се све то дешава овим људима, који живе на овај начин без игде ичије помоћи?

„Ово где смо сада је била само једна просторија, па смо сами својим рукама жена и ја све ово доградили, и купатило и ову собу и кухињу“, прича нам Боге, а уз осмех и поносно све то потврђује Мимоза.

„Стара кућа нам је изгорела, па смо морали сами ово да правимо, да би имали где да живимо. Неће нико други ако ми сами не урадимо. Али велики је Бог и хвала му на свему што имамо. То стално понављам. Све ће бити како треба и само нека смо живи и здрави“, готово нас је изненадила Мимоза, благодарећи Богу за све што имају, а могли смо да чујемо како живе и кроз шта све пролазе. Невероватна вера и поуздање у Господа, какво до сада не видесмо ни код много ученијих и наизглед побожнијих људи.

Коликом дозом мучеништва је проткано сво наше Косово кроз историју, толико је стало и мучеништва и животних тескоба у дом ове јадне породице.

Након свега што смо видели, циљ је да Мицковским проширимо животни простор и уредимо постојећи, како би ова напаћена деца имала свој сигуран кутак докле год живе са својим родитељима, а да Богету и Мимози улијемо додатну снагу како би наставили да се боре са животним искушењима.

Од далматинског, па све до поречког Косова, не забрављамо наш народ. Подржите нашу акцију за породицу Мицковски!

Предраг Маринковић

Фото: Ђорђе Бојовић

Боге се оженио албанком Мимозом, веома позитивном, вредном и богољубивом женом, која својом енергијом не дозвољава да живот сатре њену породицу. А живот као да је решио да све што има истресе на ове људе, тестирајући њихову издржљивост. Ако о свему говоримо кроз призму искушења, онда је већ нац подвижништва овим људима загарантован.

Не само што живе у границама сиромаштва, већ им и изолованост додатно отежава ситуацију.

„Увек замолим некога од комшија које живе ближе путу доле, да оду да нам купе у граду неке намирнице. Ми се ретко спуштамо, јер немамо кола. А ћерке сиђу доле до једне тачке и одатле их возе у град у школу. Син Бранко има тежи облик аутизма, па је углавном ту са нама код куће“, открио нам је Боге шта је то прва у низу животних потешкоћа са којима се суочавају.

**Наше Косово је
увек близу Богу.
А Боге, домаћин
коме приличи да
са таквим именом
живи управо у селу
Косову, заједно са
својом мученичком
породицом нам се
чини још ближе Богу.**

Апел за помоћ породици Јовановски у општини Ранковце у Македонији

Покренута нова
велика кампања
Организације
Срби за Србе
у сарадњи са
нашим центром СПОНА.

ВОДУ ТЕРАМО С МАГАРЕ

„**О**во је наш дом. Има пуно рупа, пацова и мишева. Бојимо се кад их чујемо на тавану, али смо навикли. Маштамо да једног дана дочекамо нашег брата у новој и лепој кућици, много би се обрадовао“, сачекаше нас на прагу оронулог кућерка Јован (8) и Валерија (10), рекавши одмах да имају и брата Филипа (15), који је због Дауновог синдрома у интернату за децу са сметњама у развоју.

Тугу због раздвојености од брата ког виђају углавном само за време распуста не може им ништа надоместити, а пошто су једина деца која живе у селу Опила (општина Ранковце, Северна Македонија), усамљеност лече дружећи се са, како воле рећи, једином другарицом коју имају у селу – баком Јагодом од 88 година!

„Воли да нам прича старе приче и како је раније било, а и ми је запиткујемо свашта. Ту смо и да јој помогнемо кад нешто треба, она нам је прва комшика“, рекла је Валерија.

Мали Јовановски иду у школу у Ранковце, на око пет километара од њиховог села. Пут до тамо, ако занемаримо вукове, лисице и шакале, и није толико лош колико је страхан импровизовани мост који се једва аутом може прећи. Десило се пар пута и вода да га однесе, па су данима били одсечени од цивилизације. Свакако воле ићи у школу. Због друштва.

„Ту ја, близу, и радитим у последње време на изградњи пута, мада смо у великој кризи тренутно. Месец гурамо и он нас гура, све је на гурање тешко. Одричемо се свега да би за децу било. Трпео сам ко дете, па знам како је, зато сад они не смеју. Шта ће бити кад се заврши ова работа, видећемо. Али нема да смо тужни, дете то одмах осети“, надовезао се видно намучен и трпељив домаћин Зоран којем поштења не мањка, како чусмо са више страна.

„Код куће“ деца највише времена проводе у кућици у дворишту. Снове које снивају о свом дечијем кутку, преточили су у малу импровизовану собицу коју су сами направили. Два велика канистера приближили су и прекрили даскама, наместо врата ставили су лим, убацили мали душек, ћебенце и јастук и тако, барем на тренутак, остварили себи жеље.

„Овде нам је најлепше, легнемо и играмо се. Највише волим да гледам јутјубере из Србије, а сестра да слуша Бресквицу. Мада најчешће бегамо овде кад викају на нас“, испричао је мали зврк Јован.

Како и не би бежали у своју „собицу“, кад људску собу у кући и немају. Десетогодишња Валерија и осмогодишњи Јован принуђени су да спавају на старом каучу заједно са мајком Катарином, док петнаестогодишњи Филип, кад дође, спава са татом у распалом кревету у неусловној соби која и није њихова. Довољно је рећи да су деца огледало „санирали“ сличицама из жвака. Симпатично, креативно и тужно у исто време.

„Стварно је све катастрофа – кров, подови, прозори, влага, струја нестаје често... Ве-це је пољски, а купатило понашки зовемо суво купатило. Има само простор и када, а воду немамо уопште. Доносимо је с магаре пар пута недељно“, описала је мајка Катарина детаљније ову ужасну ситуацију у којој они са троје деце живе у 2025. години.

Најтеже им свима, наравно, пада стање у којем се налази син Филип. Ипак, међусобне љубави не мањка.

„Нисмо знали да има Даунов синдром три године од кад се родио. Говорили су нам да је дете тврдоглаво и да ће да прозбори. Јесте било болно кад смо сазнали, али нема шта, то је наше дете, ми га волимо и чуваћемо га. Све он разбירה, али ми њега мало теже, једино мајка. Не воли много друштво и гужву, више воли да има свој мир. За њега би соба и бољи услови големо значили, а мене још стеже код срца како ми је ћерка рекла да би само због њега волела нову кућу, као да нема и она право на своје жеље. Верујте ми да би нам то било као поновно рођење свима“, додао је домаћин.

Чули смо и колико Филип воли да проводи време са животињама, а у њиховом дворишту их заиста не мањка. Ту су краве, козе, свиње, кокошке, гуске, голубови, пси и, наравно, магаре. Не седе Јовановски скрштених руку, али потребна им је подршка добрих људи да искораче из овог укореењеног сиромаштва.

Довољно су патили, нова кућа ће им олакшати живот. Биће то једна епска промена набоље и, како кажу, поновно рођење. Хуманитарна организација Срби за Србе вас позива да својим донацијама учествујете у нашој новој мисији за породицу Јовановски!

П.М.

Крста Алексић – први српски учитељ у Старом Нагоричану

Крста Алексић (1863-1915)

Прву модерну основну српску школу у самом селу Старо Нагоричане, 1890. године отворио је Крста Алексић, који је био родом из Поречког краја.

школовали младићи из крајева који су још увек били под Турском владавином, и по свршеној школи враћали су се у родна места и постајали народни учитељи. И Крста се, кад је завршио школу у Београду, вратио у Турску, у Куманово, и отворио српску основну школу у селу Старо Нагоричане.

Од установљења Бугарске Егзархије у Цариграду 1870. године, почео је сукоб између Патријархиста и Егзархиста у Куманову и целој области око школе и цркве.

Како пише Д. Бојић (2015), егзархисти су ометали рад српских школа. Жалили су се

уз егзархисте, са свима је живео добро, са сваким се познавао, ништа га није ометло и сељаци су га много волели.

Чича Крста је доживео да види како Бугари 1915. године скрнавје српске светиње и гробове. Стегао је био срце са надом да ће и томе злу доћи крај. Но, на жалост, тај крај није доживео.

Извукли су га ноћу из куће, као дивља звер свој плен, и на најсвирепији начин искасапили негде на периферији Куманова, а његове остатке затрпали. Ни дан данас се не зна где му је гроб.

Сећање на јединственог учу

У свим сеоским школама у данашњем Кумановском крају, све до 1885. године учило се по манастирском методу из црквених књига. Школе за које се зна да их је било у овој области су постојале у манастиру Карпину, у манастиру Матејчи, у манастиру Градишту и манастиру Забелу.

У манастиру Забелу, око 4 километра северозападно од данашњег села Старо Нагоричане, школа је била отворена чим је овај свети храм био саграђен, 1856. године. У ову су школу долазила многа деца и из Куманова и то највише у времену кад тамо није било патријаршијске школе. Децу су учили Димитрије Николић из Куманова, поп Паун и његов син поп Димитрије и постојала је готово све до смрти попа Пауна, 1891. године.

Прву модерну основну српску школу у самом селу Старо Нагоричане, 1890. године отворио је Крста Алексић, који је био родом из Поречког краја.

Ко је био Крста Алексић, за ког се сматра да је био први српски учитељ у Старом Нагоричану и оснивач прве модерне основне школе у самом селу?

Родио се 1863. године у Премкама код Кичева. Још кад је био мали, Арнаути су му убили оца, па је био приморан да пређе у Србију. Отишао је у Београд где је завршио основну школу и 6. разред гимназије, а потом и Богословско учитељску школу. Ту су се

код турских управних власти и доказивали да су само егзархисти имали право и одобрење од Султана, да „даду школу народу словенске народности“. Зато је, од отварања српске школе у Старом Нагоричану, учитељ Крста често био хапшен. Турци су га хапсили и ослобађали неколико година.

Крста Алексић се у Старом Нагоричану и оженио и пуних 16 година ту провео. Пензионисао се пре ослобођења, а учитељи су после њега били и његов син, Јефта Алексић (1894-1975) као и унуци Ђорђе, Милица и Крсто.

После пензионисања, Крста је купио земљу у суседном Младом Нагоричану, подигао кућу и живео повучено. Обрађивао је земљу помоћу слуга и, иако је село било

Постоји неколико претпоставки где и како је убијен. Неки кажу да је убијен у Бислимској Клисури на реци Пчињи, а други тврде да је жив био сахрањен у некој башти код старе кумановске кланице на Тронеђанском путу.

Према Д. Бојићу (2015), чича Крсту је убио један бугарски официр који је био Кратовац, брат егзархијског учитеља Славејка Граматикова, кога је српска чета убила 1905. године.

Поред саме старе школске зграде у којој је учитељевао Крста Алексић, Мештани Старог Нагоричана 1937. године, су, поред старе школске зграде, која данас не постоји, подигли споменик Крсти Алексићу. О том догађају су изашли текстови у „Политици“ и „Правди“.

Старо Нагоричане – стара школска зграда (1924)

Свечаност је 7. маја 1937. године почела архијерејском службом у цркви Светог Ђорђа, задужбини Краља Милутина, коју је служио је митрополит скопски Јосиф, уз асистенцију десетак свештеника из околних села. Свечаној служби су присуствовали и сви бивши ђаци покојног Алексића са својим породицама. Поред сељака из Старог Нагоричана и околних села, ту су били и изасланик Њ.В. Краља, пуковник Александар Николић, изасланик команданта Треће армијске области пуковник Влада Димитријевић, изасланик бана Вардарске бановине Љуба Живковић, заменик среског начелника, другови и сарадници учитеља Алексића, војвода Тодор Крстић – Алгуњски, прота Никола Јовићевић, поп Дича Трајковић, поп Зафир Макрешки, поп Денко Нагорички и многи други. У име представника хуманих и националних удружења из Куманова присуствовали су представници Соколског друштва, Српске мајке, Кола српских сестара, Кнегиње Љубице и Кнегиње Зорке.

Одбор за подизање споменика
Крсти Алексићу у Старом
Нагоричану

Сусрет спрских војника са сељанкама на извору код Младог Нагоричана
12. октобра (по старом календару), 1912. г.

После митрополита Јосифа говорили су школски надзорник Јован Стефановић, прота Јовићевић, ученик Алексићев Димитрије Поповић, учитељ у пензији, Мита Милосављевић учитељ, Крста Божиновић и други.

Изасланик Њ.В. Краља пуковник Николић открио је потом споменик и предао га председнику Општине старонагоричанске на чување. За крај свечаности, ђаци основне школе рецитовали су националну поезију.

Споменик учитељу Крсти Алексићу срушили су Бугари 1941. године.

Литература:

Ј.Х. Васиљевић – Јужна Стара Србија (Кумановска Област), Издање задужбине И. М. Коларца, Београд, 1909.

Споменица учитељима и учитељицама изгинулим и помрлим у ратовима: 1912-1918, Издање Удрежење југословенског учитељства, повереништво Београд, Штампарија „Давидовић“ Павловића и друга, Београд, 1924.

„Правда“, среда, 5 мај 1937.

„Политика“, субота, 8 мај 1937.

С. Николовски – Стојановић – Школството во Куманово и Кумановско 1805-2000, Куманово, 2001.

Д. Бојић – Срби у Кумановском срезу од прве половине XIX до средине XX века (сећања Михаила Милана Петровића), Историјски музеј Србије, Београд, 2015.

После одржане архијерејске беседе митрополита скопског Јосифа, испред цркве Светог Ђорђа била је формирана свечана поворка народа и ђака основне школе која је дошла до споменика. Освећење споменика, која је била подигнута на пирамиди од младонагоричанског базалта, извршио је митрополит Јосиф који је потом одржао и говор у коме је, између осталог, рекао:

„Мало сељаче које је из села Премке у Срезу кичевском отишло на занат у Београду, наоружано националном идејом, вратило се из Београда да у овим крајевима врши националну и просветну мисију и да васпитава народ у националном духу. Крста Алексић био је понос и дика нашега народа у овим крајевима и такав је остао за сво време свога тридесетогодишњег националног рада“.

Крста Алексић – први српски учитељ

Приредио: Филип Ђошевић, професор
ОШ „Светозар Марковић“ у Старом Нагоричану

Млади у акцији обнове „камене куће“ у Умин Долу

„Ума Сто“ као стожер опстанка

Т у се, скривена иза багрења, налази једна камена кућа која сведочи о историји и друштвеном животу села безмало један век. Али, и њено постепено пропадање је сведочанство онога што се деценијама дешава на тлу Македоније — а то је споро, али упорно изумирање села.

Међу мештанима села Умин Дол позната је као кантон или Величково, по имену човека који је у њој живео дуги низ година. Позната је и као путарска кућа, јер је овим објектом управљало јавно предузеће за путеве „Македонија пат“. У њему је станао бригадир који је радио за ово предузеће и који се бринуо о проходности пута ка Скопљу, сведочи нам Роза Трајковић. Према казивањима старијих мештана, како вели, саграђена је пре 1930. године, у време Краљевине Југославије, а прича се да ју је пројектовао неки познати руски инжењер грађевинарства, неимар који је у оно време радио у Општини Куманово. Да се закључити да је, највероватније, реч о Владимиру Антонову, руском белогардејцу, кога је пут нанео у Куманово и који је, поред неизбрисивог трага у архитектури овога града, оставио свој белег и у Умин Долу.

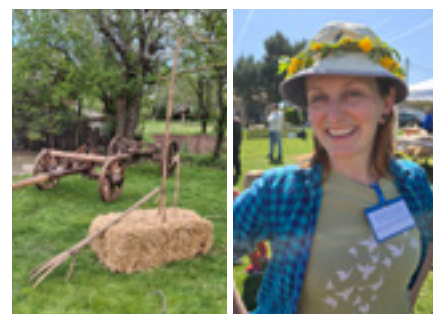
Објект је сграђен искључиво од камена, од подрума до самог крова, а поред њега се прос-

Нови запис о старим стазама, води нас ка северу Македоније, до села Умин Дол, на средокраћу између Скопља и Куманова, старим регионалним путем који је некада, пре изградње аутопута, представљао главну везу између Солуна и Београда.

тире огромно зелено двориште са шљивиком и тополама где је некада пролазио водоток.

И поред тога што ова кућа успешно одолева зубу времена, ипак се виде оштећења која су настала због немара људи и небриге државе.

Међутим, група младих људи која се окупила око локалног удружења Ума Сто, покушава да врати стари сјај овом објекту који је важан за развој сеоског туризма, али и за целокупни развој овог и пар суседних села која су се некада одликовала богатим културно-друштвеним животом.

Они су покренули иницијативу за обнављање ове куће од камена тако што су организовали тзв. Crowdfunding, кампању за хитну санацију крова који прокишњава и прети да изазове убрзано пропадање зидова и саме конструкције куће.

Сви који желе да помогну обнову овог објекта могу донирати на следећем линку: <https://whydonate.com/fundraising/we-need-your-support-for-a-new-roof>

Ума Сто постоји само три године, а већ су остварили запажене резултате спровођењем пројеката за развој села и организовањем вазара. Успели су да у своје село доведу и стране туристе, углавном из Холандије, али и случајне пролазнике који бициклима пролазе кроз ово село. Нуде смештај, домаћу храну и обилазак знаменитости села бициклима.

У разговору са Розом Трајковић, једном од оснивача удружења Ума Сто, сазнајемо да иза ове иницијативе стоји неколико младих људи и мештана села Умин Дол и да свако даје свој допринос у складу са могућностима.

Идеју за обнову куће од камена је добила пре три године. Њен деда је радио у јавном предузећу за одржавање путева и стално јој препричавао приче и догодовштине везане за ту кућу од камена. А, и сама се сећа како је „са дедом као дете за време летњег распуста скупљала шљиве за ракију“. Одатле и толика жеља да се овај објект обнови и да поново заблиста у свом пуном сјају.

Фото Р.Т.

Изблиза са Небојшом Лапчевићем, српским писцем из Крушевца, овогодишњим учесником међународног књижевног фестивала ПРО ЗА Балкан у Скопљу

Уметност има обавезу само према лепоти

Како престони, Лазарев град, Крушевац, својеврсни храм културе, постаје све значајније место окупљања писаца, сликара, музичара, драмских уметника...

✂ У каквом је положају српска књижевност и да ли се вреднује исто у великим српским градовима и на локалу, у мањим заједницама?

➤ Српска књижевна сцена садашњег тренутка у Србији је динамична. Заиста постоји плодна продукција у различитим књижевним жанровима. Чини се да су последњих година врхунски романи били у складу са културним наслеђем, али и да су доминирале теме везане за ближу историју Балкана. Рекао бих да је потребна већа временска дистанца како би се трагични догађаји с ових простора објективније и квалитетније литерално обрадили. По мом мишљењу, поезија је у овом тренутку успелији део наше књижевности. У већим, сајамским градовима, књижевна сцена је видљивија за медије, али је у мањим градовима искренија, посвећенија пажња према уметности. Пошто сам уредник програма у Легату Милића од Мачве (КЦК), у престолном Лазаревом граду, Крушевцу, сведочим како тај својеврсни храм културе постаје све значајније место окупљања писаца, сликара, музичара, драмских уметника... Ликовна поетика великог српског сликара Милића од Мачве поједнако додирује све уметности... Према његовим речима добродошлице: Ви сте ми сви венац за столом, гости моји! Зато, ако је питање вредности, мој одговор је: уметност је обавезна само према лепоти.

✂ Шта држава Србија данас чини и предузима да се побољша и унапреди положај књиге, али и живот аутора који пишу и стварају на српском?

➤ Свакако да се положај књижевности не може решавати одвојено и напречац, већ сис-

ИЗ БИОГРАФИЈЕ

Небојша Лапчевић рођен је 1966. године у Крушевцу. Пише поезију, приповетке, романе, либрета, драмске текстове, песме, приче и драме за децу. Објавио је збирке песама: Семе на ветру, (Багдала, Крушевац, 1999), Строфе у прасликама (Чигоја штампа, Београд, 2003), Долазак Христа на Менхетн, (Еурографика, Зворник, 2010), прозни триптих Оваплоћавање (Апостроф, Београд и Багдала, Крушевац, 2000), збирку поезије и прозе Песник и његови модели (Апостроф Београд; Багдала, Крушевац, 2001), драму Римска прича; публицистичку књигу из спортске културе Срце на терен (Народна књига, Београд, 2005), кратке приче Улаз на јужна врата (Народна књига, Београд, 2007), приче за децу Ко је дрпипо Чарлија? (Еурографика, Зворник, 2009), по којој је извођена позоришна представа за децу (Позоришни студио КЦК); либрето за кантату Крст светог цара Константина (Историјски архив, Крушевац, 2013). Поводом 650 година Крушевца, либрето за прву крушевачку оперу Лазарево обретенје 2021. године. Београдска премијера опере Лазарево обретенје, композитор М. А. Расински (Коларац, 2024. уз Хор и Симфонијски оркестар РТС-а, и солисте - Жељко Лучић, баритон и сопран - Снежана С. Секулић). Објавио је романе Језеро у хелијама, (Нишки културни центар, 2013) и Сценарио за Вудија Алена (Арте, Београд, 2014). Саборник о Пријезди и Морави Завет војводе Пријезде (Расиниус, 2019), приче Рукопис у теракоти (Ков, 2020), Филателист (Повеља, Краљево, 2022), роман Сејач (Агора, 2024) који је био у ширем избору за Београдског победника и најужем избору за награду Др Шпиро Матијевић.

Добитник је Златне значке КПЗ Србије, Благодарје и Печат кнеза Лазара УКС, овећан је наградама Брана Цветковић и Радоје Домановић. За књигу песама Берачи полена (Повеља, Краљево, 2019), добио је награде Ђура Јакшић и Србољуб Митић.

Добитник је престижне награде Меша Селимовић, књига године на српском језику, за збирку песама Филателист (Повеља, Краљево, 2022) која је била у најужем избору за Виталову награду, Мика Антић, и Драинчеву награду. Филателиста је преведен на пољски језик.

Члан је Удружења књижевника Србије, члан сарадник Матице српске, почасни члан ДНК и председник Књижевног клуба Багдала. Живи у Крушевцу. Запослен је у Културном центру Крушевац. Уредник је програма Легата Милића од Мачве.

тематски и темељно, почев од матица културе, библиотека и образовних установа, до издавачких кућа. Цивилизацијски токови и електронске халуцинације данашњице угрожавају књигу у облику какав ми памтимо. Држава је већ употребила своје алате, да, за почетак, спречи за постављање ћириличног писма, што је битно за очување српског идентитета, свакако водећи рачуна о правима и слободама изражавања различитих култура. Пошто сам имао прилике да радим у комисијама за суфинансирање пројеката у култури, приметио сам да је видљив напор за подршку разноликим пројектима. Квалитетна продукција књига, књижевних часописа и културних манифестација умногоме зависе од подршке државе која свакако може бити и значајнија.

✂ Да ли сте први пут у Македонији или сте већ били гост на неком фестивалу, колико познајете овдашњу културу, обичаје и писце и да ли сте упознати са траговима српске културне баштине на овим просторима?

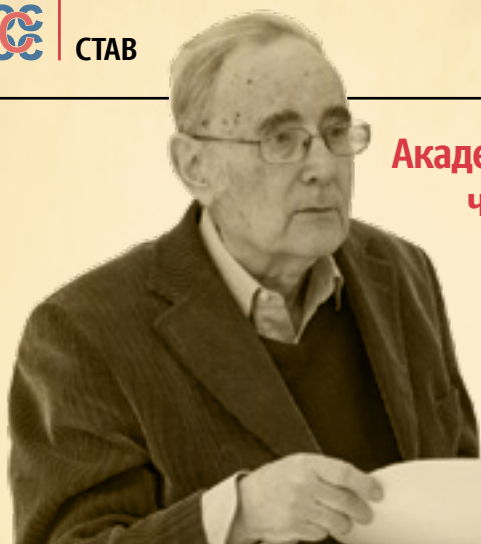
➤ Нисам први пут у Македонији, али нисам био гост као писац. Међутим, моја поезија је била објављена у часопису Современост. Багдала, где сам председник клуба, објављивала је македоске писце у нашем часопису. Поменућу неке: Г. Тодоровски, А. Шопов, М. Матевски, Д. Солев, С. Јаневски, П.М. Андреевски, М. Ренцов... Од савремених писаца радо читам В. Андоноску и Р. Бужаровску. Што се тиче македонске културе, довољно је навести цитат проф. др Горана Матимовића: Отуда Македонија по обичају, језику и традицији стоји нама ближе него другим јужним словенима.

✂ Шта за вас значи долазак у Скопље и шта очекујете од предстојећег фестивала?

➤ Иако је сваки доживљај са другим писцима и публиком сасвим личан и узбудљив, ту је потреба да се идентификујемо према култури духа. Овакви фестивали доприносе афирмацији и очувању књижевних вредности у својеврсном заједничарењу у међународној комуникацији писаца. Долазим са поруком, мотом из моје књиге Филателист (награда Меша Селимовић) - Стижу ли ти писма, пријатељу?

Милутин Станчић

**Академик проф. др Тибор Варади, универзитетски професор,
члан САНУ, бивши заступник Србије пред Међународним
судом правде у Хагу и међународним арбитражама**

Принцип једнакости као водиља

...кључни темељ Србима у Македонији да сачувају свој језик и културу!

У име Одбора САНУ за проучавање мањина и људских права, хтео бих пре свега да изразим искрено задовољство да смо дошли до округлог стола посвећеног Србима у Северној Македонији.

Један од темељних, мада понекад заборављених, принципа међународног права је принцип једнакости. Тај принцип претпоставља да се прихвати као истина, да право на једнакост укључује и право на различитост. Не постоји право на једнакост ако сви грађани једне државе имају једнако право да иду у исту цркву и да слушају наставу на истом језику. Ако сви грађани једне државе са католичком већином имају право да иду у католичку цркву, то није једнакост, већ дискриминација. И то важи, наравно, и за друге религије. Важи и за језике. Једнакост се постиже уважавањем различитости.

Принцип једнакости није једноставан и простире се на разне врсте једнакости. Чувени француски писац Анатоле Франце је имао једну духовиту опаску поводом превеликог поједностављења принципа једнакости. Франце говори о законима који једнако забрањују и милионерима и бескућницима да спавају под мостовима.

Принцип једнакости не сме бити споран. По праву се и не спори, али се понекад прихвата више као фраза и заборавља се суштина. Прави задатак је остварење истинске једнакости. Прихватање различитости је један од предуслова истинске једнакости.

При томе је од директног значаја једна позната и често цитирана мисао Танаке, познатог судије Међународног суда правде. У једној пресуди донетој 1996. године, Танака истиче да: „Једнакост не искључује различито третирање људи који припадају различитим религијама, имају различите језике, различити економски положај, различите животне доби“. Према речима Танаке: *To treat different matters equally in a mechanical way would be as unjust as to treat equal matters differently.* Дакле: Једнако третирање различитих ствари на механички начин је исто тако неправедно као и различито третирање једнаких ствари.

Тај принцип потврђују и бројне норме међународног права. Ако се осврнемо на наша подручја, суштина је у томе да су грађани Србије једнаки, ако могу да сачувају свој језик и културу и тада,

када то није српски језик и српска култура. А Срби ван Србије могу бити једнаки, само ако могу да сачувају српски језик и српску културу.

Да додам и то, да сачувати свој језик, наравно, не искључује познавање других језика. Познати мађарски песник Костолањи (иначе родом из Суботице), једном је рекао да неко ко зна само мађарски, не може истински да познаје мађарски језик. Јер је за сагледавање потребна и перспектива. А такву перспективу пружа познавање другог језика.

Сви грађани Србије треба, наравно, да знају српски језик. То се односи и на мањине. Срби у Македонији треба да знају и македонски језик. Али имају право и на истинску шансу да сачувају српски језик и културу.

Да би смо могли да предузмемо исправне кораке, треба да видимо где стојимо. Треба да познајемо своју прошлост, треба да познајемо институције кроз које се могу сачувати језик и култура, треба да имамо истински увид и у проблеме, јер се без перципирања проблема не могу видети ни решења. Треба да знамо где смо. Ја искрено верујем да ће овај округли сто томе допринети.

Изглагање на Округлом столу Живот Срба у Северној Македонији – историја, изазови перспективе одржаног у САНУ, новембра 2024. ●

СРПСКА
АКАДЕМИЈА
НАУКА
И УМЕТНОСТИ

